

SOD.
V.

**Narodna
PROSVJETA**

BROJ:
3.

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

EST. 186.

Vlasnik i izdavaatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta‘ za Istru u Pazinu“.

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franju Barbaliću, učitelju u Berrju kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

† Ernest Jelušić.

U srcu čitave Hrvatske, u bijelom Zagrebu, pokopan bje dne 13. ožujka 1910. naš drug Ernest Jelušić, koji je za svoga života nosio u svom srcu hrvatski narod, za nj nježno ćutio, ustrajno i požrtvovno radio; umoran počiva na Mirogoju uz one hrv. velikane, koji mu bijahu uzorom u ljubavi i radu za hrvatsku domovinu.

Rodio se pred 46 godina u drevnom Kastvu gradu. Svršiv g. 1884. učiteljsku školu u Kopru pođe za učitelja u Lipu, malo seoce na istarskom Krasu. Sa svom dušom dao se na vršenje svojih zvaničnih dužnosti i nije činio što učitelj mora činiti, nego što može.

U zabitnom selu nije se zapustio, nije jaukao za društvom. Drugarice su mu bile hrvatske lijepe knjige i hrvatske vile. Pjesnikovao je i sakupljao narodne pjesme. Ponosit, lagan ko vjetar, vatren, našao se, gdje se je radilo za mili dom i rod.

Kad se nakon dugih molba otvorila hrv. škola u Pazinu godine 1890., tražili su naši rodoljubi najboljega učitelja za to mjesto i našli ga u osobi Ernesta Jelušića. Baš u onaj dan, kad je bio u Pazinu izabran prvim našim općinskim načelnikom blagopokojni Dr. Dukić, rodom iz Kastva, dođe Ernest Jelušić u Pazin, da nastupi svoju službu.

U Pazinu nije onda bilo lako za naše ljude. Netom bi se pokazali na ulici, stade za njima vika, pogrde i psosti, a bilo je i zlostavljanja. Kakvim divljaštvom proganjalo se naše ljude, neka nam kaže ovaj slučaj:

Kad je blagopokojni Dr. Dukić bio opasno obolio, naše se jednog jutra pred njegovim vratima mrtvački lijes — — —

U takvim prilikama vršio je Ernest Jelušić kulturnu svoju misiju u Pazinu.

Škola, čitaonica, pjevački i tamburaški zbor, priređivanje zabava, buđenje narodne svijesti u Pazinu i okolo njega: to su bile njive, na kojima je on najprvi i najneumorniji radnik bio. Što se nije moglo danju, radio bi noću, a osim toga bavio se i literaturom i bio je prvi među osnovateljima našeg učiteljskog društva »Narodna Prosvjeta.« Istaknut se pako mora, da mu je škola bila glavna skrb. Njegova škola bila je uzorna i on ju podiže do zamjerne visine; u njoj je bilo više djece nego u talijanskoj, na kojoj bijaše sedam ili osam učiteljskih osoba, dočim je on sâm bio uz jednu učiteljicu.

Ogroman i naporan trud oslabi njegove živce do skrajnosti. Oboli . . . i dobi malenu penziju. Međutim mu umre i njegova prva supruga, učiteljica Zorka Brozović, i sinčić.

Oporavivši se nastupi kasnije službu nadučitelja Družbine škole u Puli. I ovdje ga je čekao silan posao u školi i izvan nje. Javni nastupi sa školskom djecom bili su i za druge učitelje škola, za njega svjedodžba revnosti, za narod magnet za hrv. škole i za hrvatski odgoj. Još je teško breme u Puli palo na njegova leđa, i to uredništvo naše novine »Narodna Prosvjeta.«

Kad je pred pet godina zaključilo naše Hrv. učiteljsko društvo, da će izdavati svoje glasilo, na koga da se obrate nego na Ernesta Jelušića! Teškom mukom se je latio i ovog mučnog posla, ali na vruće naše molbe popusti. Tri je pune godine uređivao »Narodnu Prosvjetu,« (do konca 1908.) pisao u nju pjesme i članke.

U Puli se je vjenčao s Ružom Benigar i dobi od nje sina Tihoraja.

No veliki napor slomi njegove i onako slabe živce, oboli opet i pođe u Zagreb na liječenje, ali utaman: Proviđen Svetotajstvima umre tamo i pokopan bi na Mirogoju, a da nismo na vrijeme ni znali.

Prvi naš predsjednik, prvi naš urednik čeka uskrsnuće mrtvih u prijestolnici Hrvata — da l' je to puki slučaj?

Kad budemo dolazili u Zagreb i pohađali grobove Mirogojske i klanjali se prahu velikih Hrvata, bit će nam svet i grob Ernesta Jelušića!

Antropogeografija Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

III. Prošlost žiteljstva.

Zamršena etnografska pitanja današnjega istarskoga žiteljstva ne mogu se riješiti bez osvrta na njegovu prošlost. Jedino na osnovu historijskih podataka o velikim promjenama stanovništva kroz cijeli niz vjekova razumijemo sadašnje stanje. Zato u krupnim potezima ponajprije o tom.

O egzistenciji prehistorijskoga žiteljstva u Istri nema sumnje, ali mnogo toga o njemu još nije razjašnjeno. Ono je kasnije, u rimsko doba, bilo romanizovano. Seobe naroda u srednjem vijeku kaošto i kolonizacije u novom vijeku dva puta promijeniše etnografsku sliku cijele zemlje, ali je razumljivo, da su istarske etnografske prilike srednjega i novoga vijeka netočno prikazane, jer su se tim pitanjem bavili skoro isključivo Talijani, koji ni u današnje vrijeme u ovom poslu ne će da jasno gledaju i vide istinu. Služeći se dakle njihovim djelima valja biti na oprezu. Stoga se slijedeći moji reci u mnogočem ne će slagati s njihovim pričanjem.

Više nam je poznato o životu¹⁾ istarskoga pražiteljstva nego o plemenskoj njegovoj pripadnosti.²⁾ Obično se spominju imena: Liguri, Istri i Liburni, ali nitko ne zna, kojemu ih jezičnom deblu i kojoj pasmini treba priključiti. Budući da su lješove svojih pokojnika redovito palili, nije ni u žarama ni po grobištima sačuvana nijedna lubanja, po kojoj bi se bar općenito moglo zaključivati o rasi. Dakako ni novcu ni napisima iz ovoga doba nema traga ni spomena. Ipak svi nađeni spomenici potvrđuju prehistoricima i arheolozima, da su tadašnju primitivnu kulturu razvili arijski narodi. U zemljama oko sjevernoga dijela Jadranskoga mora stanovahu svakako Veneti, koji u davnini bijahu došli s istoka. Jedna njihova grana bijahu Histri, nastanjeni sa zapadne strane Učke sve do mora, a po njima ostade zemlji današnje ine, kaošto po Liburnima, grani Ilira (koji stanovahu u sjevero-zapadnom dijelu Balkanskoga poluotoka), ostade ime njihovoj domovini, staroj i današnjoj Liburniji. Vjerojatno je, da su razlike među Venetima i Ilirima, a prema tomu također među Histrima i Liburnima, bile veoma znatne. Tako bar sude u novije vrijeme jezikoslovci pogledom na jezik, a po tomu se može suditi o velikim razlikama i glede cjelokupnoga njihova života. Na SI Istre bijaše žiteljstvo trećega roda: valjda pripadaše Karnima (u današnjoj Sloveniji) ili surovim Japidima. Tu etnografsku sliku, koja je današnjoj razmještajem narodnosti dosta slična i prema prirodi istarskoga tla prilično vjerojatna, promijeni doseoba Kelta, koji po prilici koncem V. vijeka dođoše sa sjevera. Oni se nastaniše

¹⁾ G. prof Wurmbrand: »Die prähistorische Zeit Istriens.« Beč 1891.

²⁾ B. Benussi: »L'Istria sino ad Augusto.« Trst 1883.

negdje među Tagliametom i Kvarnerom i smiješale sa starim žiteljstvom, tako da su Rimljani početkom II. vijeka na našim stranama našli zapravo Kelto-Venete na zapadu i Kelto-Ilire na istoku. Prema tomu pod imenom Histri kod historika Livija i pjesnika Hostija ne smijemo misliti narod u etnografskom smislu već žiteljstvo na teritoriju tadašnje Istre. Možda su mirni i gostoljubivi Liburni, veoma okretni trgovci i preduzetni pomorci, bili bolje sačuvali svoje plemenske osobine prema opće poznatoj rezistentnijoj naravi Ilira.

Bilo kako bilo, Rim¹⁾ je kroz malo vjekova pomoću svoje visoke kulture svim primitivnim istarskim urođenicima, kao svuda na svom području tako i u Istri, ucijepio jezik, običaje i vjeru svojih italjskih kolonista, tako da je brzo i ovdje umijesio Romane. Romanizacija je djelovala u cijeloj Istri, ali nije uspjela svuda u jednakoj mjeri: najjača uz obalu a sve slabije prema unutrašnjosti, pa se stoga gušće naseljeno romansko žiteljstvo²⁾ u primorju moglo kroz slijedeće vjekove održati trajno, dok su malobrojni Romani podalje od mora bili osuđeni na skoru propast. Ta ih je i snašla u valu seobe naroda. Kako ova dolazi sa sjevera i istoka, lako će uništiti romanstvo na Ćićariji i u Liburniji a onda dalje jurišati na rijetko naseljenu srednju i posve romansku zapadnu Istru. I doista već prve skupine barbara na putu u Italiju strašno poharaše gornju Istru, tako da su se Romani od straha pred njima dobrim dijelom sami povukli k primorju (baš kaošto su to učinili u Dalmaciji) i tamo tražili spas u utvrđenim gradovima, kojima preko Jadranskoga mora leži uzdanica Ravenna, od cara Honorija (404. po Kr.) glavni grad Italije.³⁾ Doduše veoma malo ima vijesti o stanju Istre u ovo doba, pače malo i o Romanima u primorju, gdje je propalo čak i nekoliko gradova (na pr. Cissa iza 679.), a da o tom nije sačuvana uspomena. Da je Romanima u unutrašnjosti zemlje bilo još gore nego onima u primorju, ne treba sumnjati: ono što ih je bilo ostalo na svom mjestu, brzo se izgubi među Slavenima, koji provaljuju u Istru na samom svršetku VI. vijeka.

Ajdemo u srednji vijek. Kad Talijani danas tvrde, da nas Slavena u prvom tisućljeću po Kr. ovdje u Istri još nije bilo, onda lukavo misle na »svoju« Istru u užem smislu, t. j. zapadnu i srednju do Raše, misle na staru rimsku Istru, pa tako neizravno i nehotice priznavaju, da su Hrvati i Slovenci

¹⁾ S. Petris: »Die Römerzeit Istriens.« Beč 1891.

²⁾ C. De Franceschi (»L'Istria — note storiche.« Poreč 1879.) misli, da je tada u Istri živjelo 645.776 (sic!) ljudi. Kad se promisli, da je Italija tada imala samo desetak milijuna, onda se može reći, da je krupno pogriješio.

³⁾ Da su se Romani pred došljacima tiskali k moru, pokazuje i osnutak Mletaka, ali sa početkom ovoga grada je u svezi još nešto, što treba na ovom mjestu istaknuti. Kad je 452. strašni Atila sa svojim Hunima razorio Aquileju, bijaše i mnogo Istrana, koji se ugnuše njegovu bijesu bježeći na otočiće laguná i tako pomogoše osnovati Mletke. Među prvotnim plemićkim obiteljima ovoga grada spominju mletački ljetopisi 33 istarske. (P. Stancovich: »Biografia degli uomini distinti dell'Istria.« Kopar 1888. I kasnije su se Istrani selili u Mletke, tako da je od 674 patricijske obitelji bila 91 istarska — i to prije mletačke vlasti u Istri). Dakle su Romani bježali u Istri ne samo k moru, nego čak i preko njega u Italiju!

napučili Ćićariju, Liburniju i Kvarnersko otočje odmah za velike seobe narodâ i malo iza toga. Umjereniji pako se ne usuđuju tajiti istinu, da već odavna žive Slaveni pored Romana i u donjoj Istri. Dakle: u starijem dijelu srednjega vijeka drže zapad današnje pokrajine potomci žiteljstva iz staroga vijeka — Romani, a istok novi doseljenici — Slaveni, ali kaošto je u istočnom primorju po gradovima ostalo Romana, tako je također na zapad provalilo i nastanilo se izvan gradova mnogo Slavena.

To se može i dokazati. Vijesti o Slavenima u Istri su nam sačuvane od godine 599., 600., 602., 611., 941. i 670. i t. d.*) Oni su tada u društvu s Avarima pustošili mnoge zemlje pa i Istru, koja je onda bila bizantska — dakako samo po imenu, jer je Carigrad od nje daleko. Kako je dakle bila izvrgnuta napadajima susjednih naroda, nijesu je oni nimalo štedili. Avari su i Langobardi ovamo provaljivali, samo da plijene, ali Slaveni su tražili ne samo plijena, već i zemljišta, pa ih se svaki put nešto po njoj nastanilo. Kako su se po malo širili po ostalim svojim novim zemljama, tako su činili i ovdje.¹⁾ Istina, nije moguće o ovim prvim slavenskim došljacima točno odrediti, baš kada, kako i gdje su se nastanili, ali da su došli u Istru i ostali u njoj baš kao i u susjednoj bizantskoj Dalmaciji ili langobardskoj Furlaniji, ludo je sumnjati. Malo je kada došlo do ratnih sukoba, tako da im nije bilo teško naseliti se po Ćićariji, gdje su kao pastiri domala udarili svoja stalna sijela. No naskoro, već u VII. ili barem u VIII. vijeku, spustiše se i u niže predjele, u samu Istru pod Ćićarijom, kako jasno svjedoči opširna i pouzdana vijest o vele znamenitom istarskom saboru.²⁾ Početkom IX. vijeka (između godine 803. i 810.) sazvaše naime carski pouzdanici po nalogu Karla Velikoga istarsko žiteljstvo i njegove duhovne i svjetovne glavare u skupštinu na livadi pri ušću Rižane nedaleko Kopra, da saznaju stanje pokrajine. Tu se mnoštvo (*populus*) potužilo na svoga vojvodu Ivana, što im je oteo šume i sela te naselio po zemlji Slavene (koji *arant nostras terras et nostras runcoras, segant nostras pradas, pascunt nostra pascua et de ipsas nostras terras reddunt pensionem Ioanni* itd.). Na to je vojvoda odgovorio, da će poći u one krajeve (*terrae*), gdje Slaveni prebivaju, da vidi pravo stanje; gdje ne prave štete, neka ostanu (*ubi sine vestra damnietate valeant residere, resideant*); ako su gdje na štetu, otjerat će ih ili će ih poslati u takove zapuštene krajeve, gdje bez ičije štete mogu koristiti državi i žiteljstvu (*mittamus eos in talia deserta loca, ubi sine vestra damnietate valeant commanere, faciant utilitatem in publico sicut et caeteros populos*). Ne zna se, je li što Ivan

*) Dr. Franjo Kos: »Građivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku,« dva sv. Ljubljana 1903. i 1906.

1) T. Maretić: »Slaveni u davnini.« Zagreb 1889.

2) Fr. Swida: »Studien zur küstenländischen Geschichte im Mittelalter« u godišnjem programu tršćanske realke 1877.

učinio, ali se po njegovim riječima može suditi, da svojim štićenicima nije bio prestrog. Većina je Slavena ostala u svojim sijelima, a možda je samo neke otjerao gore na kraski ravnjak. No i ti su se brzo vratili u nizinu.¹⁾

Sve su to bili srodnici tršćanskim i kranjskim Slavenima, dakle današnji Slovenci. Ali u isto vrijeme dođoše i Slaveni s istoka, današnji Hrvati. Početkom VII. vijeka osvojiše oni Dalmaciju, odakle se raširiše po cijelom Kvarnerskom području, naime po otocima i po staroj Liburniji do Raše. Osim općenitih i ne ravnihi vijesti posve su pouzdane od godine 799., 820., 839. itd.²⁾ Ali pođoše i dalje: kaošto su slovenski »Šavrini« u flišnom predjelu na sjeveru Dragonje po Koparštini i Piranštini od Trsta do Savudrije najstariji doseljenici, tako ima također znatnih skupina hrvatskoga žiteljstva od davnine po Pazinštini, Pulštini i Poreštini. Možda su samo u trokutu među Lirskim kanalom i Pulom ostali Romani osamljeni, tamo možda nije bilo Slavena, ali inače su se Romani održali samo uz obalu i po gradovima u unutrašnjosti zemlje, dok su Slaveni svuda po cijeloj Istri sebi podigli svoja sela. Po Labinštini oko Raše, po Buzeštini, pače i na samoj zapadnoj obali (Crni Vrh kod Novigrada) spominju se Slaveni oko godine 1000. Vijesti iz X. vijeka dođuše nijesu sačuvane, ali one iz XI. posve jasno govore o egzistenciji Slavena po donjoj Istri i pred godinom 1000. Tako se na pr. 1030. (pa opet kasnije 1158. i 1225.) cesta Poreč-Pazin zove »via Sclava« odnosno »Sclavonica.« Jamačno ih nije bio malen broj tek doseljenih. Ove Slavene valja dovesti u svezu sa onima rižanskoga sabora. U spomenicima od 1102. sačuvana su nam čisto hrvatska imena (Golgorica, Cernogradus, Bellegradus) nekih gradova u srednjoj Istri, a u mletačkom arhivu leže dva ugovora dvaju slavenskih župana sa pulskim vojvodom (10. II. 1199. »Pribisclaus Zupanus, Zupanus Drasicha de Galegnana, et Iurcogna et Boseгна de Barbana;« 4. III. 1199. »Pribisclaus Gastaldus Barbane, Mirosclaus et Pridizius«), iz kojih je pouzdano, da su tada gradići Barban i Gračišće bili u hrvatskim rukama, a po tomu je lako zaključiti, kako je bilo i izvan njihovih zidina već davno prije. U ostalom pitanje stare doseobe Slavena u Istru postavlja nam nad svaku sumnju »Razvod istrijanski« od 1275., koji dođuše Talijani proglašuju falsifikatom od 1500. godine. Da i jest tako, time lje ne izbrisaše Slavenima trag u starijem dijelu srednjega vijeka. Konačno i spomenik o motovunskoj šumi od 15. veljače 1304. donasha slavenska imena mjesta (lokaliteta) i obitelji.³⁾

Što je međutim bilo s Romanima? Kod njih je nastala jedna važna promjena, koju ovdje valja spomenuti. Na prelazu iz staroga vijeka u srednji razvijao se njihov latinski jezik u tri narječja: ladinsko (furlansko) na sjeveru, istarsko na jugu poluotoka i dalmatsko na Kvarneru. Prvo je pred malo go-

¹⁾ N. Krebs: »Die Halbinsel Istrien.« Lipsko 1907.

²⁾ Fr: Rački: »Documenta«, Zagreb 1877.

³⁾ C. von Czoernig: »Die ethnologischen Verhältnisse des österr. Küstenlandes.« Trst 1885.

dina iz Istre istisnuto dalje na sjever (posljednji tragovi u Miljama); treće je po Dalmaciji izginulo već u IX. vijeku, samo se u gradovima održalo do XV., a u gradu Krku čak sve do 1893. (tada je umr'o neki Udina, koji je tim narječjem posljednji govorio); drugo (»istrioto«) živi još i danas kod dvadesetak tisuća žitelja u gradovima Rovinju i Vodnjanu pa u gradištima Bale, Fažana, Galežan i Sišan. Ova narječja su se razvila samostalno i neprekidno od rimskoga pučkoga govora (*lingua rustica*), a dva posljednja su među sobom i prema onima u južnoj Italiji srodnija nego prema ladinskomu, kako se govori u današnjoj Furlaniji. Danas prevladuje kod istarskih Talijana svuda mletačko narječje (»veneto«), koje je ovamo došlo s Mlečićima u XIII. vijeku i kasnije. Ono je odavde istjeralo dijalekat ladinski, a ozbiljno prijeti također istarskomu, kao što je već pred njim posve izginuo dalmatski. U unutrašnjoj Istri već bogzna od kada nema traga spomenutim staroromanskim narječjima. Slaveni, ako znadu i hoće, govore s Talijanima samo mletački, a među sobom od starine kajkavski (Slovenci) odnosno čakavski (Hrvati). Treće narječje, štokavsko, dolazi u Istru sa kasnijim doseljenicima kao i mletačko među Talijane.

U posljednjim vjekovima srednjega i početkom novoga vijeka nastaje iznova vanredna etnografska promjena. Od silnih nevolja silno spade broj žiteljstva, naročito romanskoga uz primorje, a bila bi valjda posve opustila i propala cijela zemlja, da nije doseobom ili kolonizacijom novih žitelja, osobito Hrvata, spašena Istra.¹⁾

I onako neznatno blagostanje cijele pokrajine, napose mletačke, naglo i očito propada kroz nekoliko vjekova, a najbjednije je stanje baš oko godine 1500., dakle na prelazu iz srednjega vijeka u novi. Koji su tomu uzroci? U prvom redu teški ratovi i česte kužne bolesti,²⁾ ali su mnogo krive također obje državne vlasti, koje su za svoje dijelove Istre premalo marile.³⁾ Uostalom

¹⁾ B. Schiavuzzi: »Cenni storici sull' etnografia dell' Istria« u »Atti e. mem.« Poreč. 1902. 1904.; B. Benussi: »La liturgia slava nell' Istria« u »Atti e. mem.« Poreč 1893.

²⁾ Među 1300. i 1600. godinom harale su u Istri 39 puta. Već se u XIII. vijeku javila kužna bolest 5 puta, a ni u XVII. nije je posve nestalo (3 puta). U XIV. pojavila se 12 puta i poharala naročito Milje, Piran, Poreč, Rovinj, Pula i okolicu te Osor, dakle same romanske gradove uz obalu. U XV. vijeku, kad je bjesnila 13 puta, osobito je osjeti Pulština. U zapadnoj i južnoj Istri žiteljstvo brojem naglo pada. Najviše trpi građanstvo, ali nestaje i čitavih sela, zemlja postaje pustoš. Tada je također za uvijek zapušteno 5 benediktinskih samostana. U XVI. vijeku pojavi se kuga opet 14 puta, tako da na pr. Poreč 1580. ima samo 300 žitelja, Novigrad i Umag jedva nekoliko kuća. Brionski otoci opustješe već u XIV. vijeku. Kad je konačno u XVII. vijeku 1630. kuga harala posljednji put, opustje Dvograje kod Kanfanara, Pedrolo (kasniji Peroj) itd. U Puli preživje ove nevolje samo 300 ljudi, u Poreču pače samo 100. O svem tom: »Senato misti,« »Senato secreti,« »Relazioni dei capitani di Raspo,« »Relazioni dei podestà-capitani di Capodistria,« »Relazioni dei provveditori veneti« itd. u »Atti e. mem.«

³⁾ Sjaj republike slabo se odrazuje na njezinu ovdješnjem posjedu. Koji je tražio sreću, selio se preko mora u Mletke. To bijahu Romani iz gradova. Ali kad zavlada novčano gospodarstvo, ostavljahu zemlju i mnogi seljaci. Tako spade vrijednost tlu. Propada ratarstvo, a propadaju također istarske šume. (A. Berengar: »Zur Forstgeschichte Istriens.« Mleci 1875.). Od XIV. vijeka dalje ima dosta vijesti o nerazumnom siječenju i ludom uništavanju šuma. Sav lijes (drvo za gradnju) pripadaše mletačkoj državi, koja nije pitala, do kada će ga biti. Njezini su podanici bezobzirno sjekli manja stabla (drvo za gorivo). Videći da im je od šume veća, brža i sigurnija korist nego od ratarstva ili stočarstva, nijesu mnogo pazili, kada

je u to doba gospodarska kriza bila zahvatila cijelu srednju Evropu, pa nije čudo, što ju je teže podnijela Istra, gdje je godišnje razdijeljenje kiše veoma nepovoljno i zdravstveno stanje uopće žalosnije. Sada se naime javlja u primorju malarija, koja je po svoj prilici ovamo došla preko mora sa ravne talijanske obale. I tako se sve više širilo neobrađeno tlo u zemlji, koja baš nije na glasu sa svoje plodovitosti. Broj žiteljstva se u cijeloj Istri znatno umanjio. Ali tražiti tomu uzroke u samim kužnim bolestima, nije nikako pravo. Uzroci su gospodarski. Trgovina bijaše na korist Mlečića, ribarstvo neznatno, u ratarstvu kriza, stočarstvo bolestima uništeno, šume dobrim dijelom posječene. Nije dakako ni približno moguće reći, koliko je žiteljstva nestalo, odnosno koliko ga je ostalo. Svakako se više prorijedilo u gradu nego na selu, više na zapadu nego na istoku, relativno se više snizio broj Romana nego Slavena, koji, kao i danas, bijahu na rijetko naseljeni.

Ovako nije moglo ostati. Iz Istre neprestano putuju izvještaji u Mletke i Gradac o pustoj zemlji i mrtvim naseljima. Zato i republika i Habsburgovci urediše posebna povjerenstva za kolonizaciju žiteljstva, jedni i drugi nastoje pridići gospodarsku vrijednost svojih istarskih posjeda novim radnim silama. Smiješno je reći, da su vlasti naselile Hrvate u Istru iz nekakvih nacijonalno-političkih težnja. Ni doseljenici iz Italije, koji ovdje za mletačkoga gospodstva pojačahu romanski živalj, ne dolaze iz kakvoga patriotizma već radi kruha, a ima ih veoma mnogo.¹⁾

Isprva je republika kušala kolonizovati seljake-ratare iz Italije, ali radi

su posljednji put na istom mjestu sjekli. Tako nastaje devastacija. Kad je republika opazila, da krčenjem šuma nastaje zemlji trajna šteta, izdala je doduše zakone protiv devastacije, ali tek kasnije, zapravo prekasno. Kako je općenito privreda bivala sve manja, nije se množao broj žiteljstva.

¹⁾ Jedni dođoše radi trgovine i obrta, drugi kao politički bjegunci ili činovnici; jedni iz mletačkoga područja, drugi iz ostale Italije; jedni se nastaniše u primorskim gradovima, drugi po selima među Slavenima. Sve to jasno potvrđuju prezimena naših današnjih Talijana. Na pr. (ima ih naime mnogo više): Braidotti, Bressan, Candussi, Cescutti, Comisso, Deffar, Depiera, Desanti, Fabris, Giorgis, Revelante, Rovis, Sandri, Sartori, Solari, Sterpin itd. su prezimena karnijskih gorštaka (»carnelli«) furlanske narodnosti, koji dođoše ovamo većinom među Slavene kao »radišni i okretni, dobrodušni i gostoljubni, pouzdani i mirni, štedljivi i s malo polente zadovoljni lončari, kovači, bravari, klesari i tkalci;« u drugu skupinu spadaju prezimena doseljenika iz republike (Mleci, Chioggia, Grado itd.): Balbi, Bartoli, Bonetti, Cicogna, Corazza, Morosini, Petronio, Piccoli, Rismondo, Venezia itd. itd., a u treću iz ostale Italije: Campitelli (iz Macerate), Camus (iz Milana), Fattori (iz Piemonta), Manzoni (iz Milana), Mosconi (iz Bergama), Sanzin (iz Turina) itd., a dakako i Bergamasco (u Vodnjanu), Bolognin (u Cresu), Fiorentin (u Krku), Mantovan (u Pičnu i Sovinjaku). Pisani (u Balama), Pugliese (u Izoli), Toscan (u Dekanimu) itd.; u četvrtoj su skupini prezimena onih doseljenika, kojima samo ime kaže, da nekada nijesu bili Talijani: Albanese, Cattaro, Zagabria, a o petoj sudite sami: Draghicchio, Pastrovicchio, Tarticchio, Zadaricchio itd., onda: Andrianich, Dorcich, Ivancich, Milotich, Udovicich, Stepcich, Lovrinich, ili: Luch, Mrach, Giacaz, Godina, Pozzar, Sestan, ili: Cattunar, Niederkorn, Frank; u šestoj skupini — a ne znam, je li najbrojnija — konačno su prezimena iz rimskoga doba: Amoroso, Apollonio, Baseggio, Benussi, Carli, Castro, Combi, Facchinetti, Gambini, Gravisi, Pesante, Pitacco, Polesini, Rapicio, Quarantotto, Schiavuzzi, Segala, Spadaro, Vergerio, Vergottini itd. Kad bi također prezimena Slavena bila ispitana, bilo bi veoma poučno sve skupa usporediti (G. Gravisi: »Saggio di commento ai cognomi istriani« u »Pagine Istriane.« Kopar. V. 1907.; P. Tomasin: »Die Volksstämme im Gebiete von Triest und in Istrien. Eine ethnographische Studie.« Trst 1890.).

nestašice vode i radi malarije nije uspjela (kao ni kasnije 1561. i 1627. a ni koncem XVII. odnosno XVIII. vijeka). Nije preostalo drugo nego kolonizovati jači (stočarski) elemenat sa Balkanskoga poluotoka, gdje je kršćansko žiteljstvo jedva dočekalo put, kuda da se ugne nasilju Turaka. Čudno li je šarena slika toga mnoštva doseljenika! Po narodnosti i jeziku su Hrvati ili Srbi, Romani i Rumunji, Albanci i Grci; po imenu, kojim sami sebe zovu ili ih drugi za porugu zovu, Morlaci, Uskoci, Vlasi, Čići itd.; po zakonu katolici a sigurno dobrim dijelom također pravoslavni, možda čak i bogomili; po zanimanju skoro svi pastiri; po običajima i narodnom životu više manje veoma oprečni i među sobom i prema starom (slavenskom i romanskom) žiteljstvu istarskom — već prema tomu, odakle dolaze: iz sjeverne (zagorske) ili južne (među Cetinom i Neretvom) Dalmacije, Boke Kotorske, Crne Gore, Albanije, Grčke i otočja, Macedonije, Hercegovine i Bosne, pa iz Hrvatske (Senj i Gorjanci). Dolazili su na mahove preko 200 godina (od 1449.—1657.), ali ovdje nije zgodno, da tu kolonizaciju potanko pratimo od godine na godinu i od sela do sela. Oni napučiše mnogo zapuštenih sela i osnovaše cijeli niz novih naselja. U markgrofiju dolaze (većinom »Morlaci«) ponajviše iz Dalmacije na mletačkim galijama (oko Buja, Motovuna, Poreča, Rovinja, Kanfanara, Svet Vinčenta, Vodnjana i naročito u Pulštinu), u grofiji ih (većinom senjske »Uskoke«, iza mira u Madridu 1617.) habsburški zakupnici naseljuju oko Drage (Tinjan i Kringa, Sv. Petar u šumi i Žminj) i Pazina (Kršikla, Kaščerga i Pićan), pa pod Krasom oko Lupoglava (Semić, Lesišćine, Gorenja i Dolenja Vas), gdje osnivaju bezbroj malih zaselaka većinom patronimičnoga imena.

Zamršenija je kolonizacija na Čićariji. Svi tamošnji (i uopće istarski) starosjedoci slavenski bijahu i jesu (po izgovoru staroslovenskoga ě) ekavci, a polag kaj i ča dijelimo ih u Slovence i Hrvate. Ni ikavština ni štokavština nije u Istri nigdje od starine. Kad znamo, da se danas po Čićariji govori ne samo 1) kajkavsko-ekavski (slično kao t. zv. Fučki po Bužeštini) i 2) čakavsko-ekavski nego također 3) čakavsko-ikavski i 4) štokavsko-ikavski, ne će biti teško pogoditi, da su »Čići« posljednjih dviju skupina kolonizovani u doba, o kojem je govor. Sa vjerojatnošću se može reći, da su svi ovi ikavci došli ovamo istodobno sa onima u donjoj Istri, i da im je stara domovina Dalmacija, čakavcima sjeverna (Bukovica i otočje) a štokavcima južna (među Cetinom i Neretvom). Ime (u gornjoj Istri Čić, u srednjoj Uskok, u donjoj Morlak ili Vlah) ne odlučuje. Sva su ta imena sinonimi, koje možemo ukloniti uporabom staroga narodnoga imena Slovinac za razliku od starosjedilaca Slavena i današnjih narodnosti Hrvata-Slovenaca. Ovim trim imenima pristaju nasuprot Roman, Latin i Talijan.

Još preostaje rumunjsko pitanje.¹⁾ Danas ima Rumunja oko Boljunščice

¹⁾ J. Vassilich: »Sull' origine dei Cici. Contributo all' etnografia dell' Istria« u »Archeografo triestino« Trst 1903.

i na Ćićariji jedino u Žejanama. Da ih je nekada bilo više, i u gornjoj i u srednjoj Istri, dokazuju neki stari (fra Ireneo della Croce, Valvasor i dr.) i novi pisci (Miklošić, Bidermann, Vassilich) te mnoga sela rumunjskoga imena (Catun t. j. selo, Burul, Cergnul, Licul, Sikul). Ali ni danas jošte nije nikako moguće dati jasan odgovor, odakle, kada, kuda, u kolikom broju, u kakovim prilikama i kamo su u pojedini kraj Istre Rumunji došli. Ipak se čini, da je kolonizacija Rumunja na Ćićariji bila manja, nego se obično tvrdi. Krivo je naime mišljenje, da je svaki Ćić u gornjoj Istri i svaki Vlah u donjoj (porijetlom) Rumunj. Kako ovamo dolaze vjerojatno iz hrvatskih krajeva i sigurno preko hrvatskih krajeva pomiješani sa Hrvatima u hrvatske krajeve, nijesu se dugo mogli održati, nego su se naskoro posve pohrvatili.

Benussi sudi, da je na svršetku kolonizacije (oko 1650.) bilo u mletačkoj markgrofiji 50.000 žitelja a u habsburškoj grofiji oko 5000, ali se ljuto vara, barem za grofiju. Ta pićanski biskup Grgur Reitgartler javlja pedeset godina pred tim (1698. ili 1599.) službeno u Rim o stanju svoje biskupije slijedeće: »Fuor di Pedena et Gallignana, in tutta diocese sono sacerdoti Hilirici, quali dicono l' Officio et Messa lingua Hilirica, onde siando popoli semplici si contentano di lor officiare, non trovandosi sacerdoti latini. L' anime in tutta questa diocese sono in circha 10 milla, di quali sono di più popoli antiqui di contado, — alcuni altri sono venuti di confini, essendo profligati da Turchi, — popoli Croati dico antiquissimi, da bene et obedienti alla santa Madre Chiesa. Così ancho sono alquante ville d' altre nation detti Morlachi, venuti parimenti loro da confini, essendo discaciati a Turchi.«¹⁾ Iz ovoga slijedi dvoje. Budući da je pićanska biskupija zapremala skoro isti teritorij koji i pazinska grofija, može se reći, da je oko 1600. grofija imala oko 10.000 žiteljstva. I o etnografiji Istre neka Benussi opreznije sudi, jer ga pićanski biskup iz XVI. vijeka pobija. Reitgartler razlikuje posve jasno u svojoj biskupiji: 1. nešto Latina u dva gradića, 2. većinu vjernika Slavena od davnine, 3. nešto malo doseljenika Slovinaca i 4. nekoliko sela Rumunja. Sve je ovo u najljepšem skladu s onim, što sam do sada spomenuo.

O »divljaštvima« doseljenika mogu Talijani šutjeti, jer im pravednost prema Slavenima nije prirodna. Istina, kolonisti ne dolaze s grančicom masline u ruci, ne dolaze kao jagnjad, ali ne zaboravimo, da su po zanimanju pastiri, koje je turska nevolja otjerala s očevine, pa su nomadski živeći sa svojim stadima i lutajući kojekuda morali izgubiti smisao za miran poredak, a kad su došli »od nemila do nedraga« u Istru, spomenutim nevoljama uništenu, zahtijevale su državne oblasti, da im — prije nego sebi podignu krov — smjesta preporode zemlju i živu mirno poput slavenskoga starosjedilačkoga ratarskoga žiteljstva i neznatnih ostataka latinskih građana. Kao pastiri su

¹⁾ L. Jelić: »Fontes historici liturgiae glagolito-romanae.« Krk 1906.

došli, pa su pastiri htjeli i ostati. Zato traže pašnjake i sijeku šume, da do-
biju površine za pašu, a o oranici i plugu dugo ne će da čuju. Ako se da-
našnje oblasti ovako malo brinu, da nađu lijep način, kako da ovim doselje-
nicima iščupaju zadnje tragove njihove žalosne prošlosti, kako je tek morao
biti ozbiljan i brižljiv postupak ondašnjih gospodara? Svakako paljenje šuma,
siječenje vinove loze i uništavanje oranica bit će u većini slučajeva gradivo
zlobno izmišljenih priča. Doduše valja ipak priznati, da je sa doseljenicima
došlo dosta zla, zbog čega se staro i novo žiteljstvo dugo nije moglo sprija-
teljiti. Provale i navale, krađa stoke i krvna osveta (»vražda«) su žalibože još
i danas kadgod predmetom sudbenih rasprava rovinjskoga tribunala, a tamoš-
nji suci dobro znadu, u kojim krajevima takovi prekršaji odnosno zločini naj-
više cvatu. Ako konačno uvažimo, kako je dugo vremena prošlo, dok su se
doseljenici u mnogim drugim zemljama umirili, i da su istarski kolonisti re-
lativno dosta malo vjekova u svojoj novoj domovini, ne trebamo se čuditi,
što se još nijesu posve prilagodili novim prilikama i izjednačili starosjediocima.
Ta u razvoju kulture je vrijeme važan faktor. A baš naši doseljenici pokazuju
velike duševne sposobnosti, veće nego starosjedioci.

Sve do sada rečeno o prošlosti žiteljstva spada do neke mjere više u
historiju nego pod naslov antropogeografije, ali da bi ovo još opširnije trebalo
razlagati, najbolje zna onaj, koji pozna zlobno ili barem smiješno pisanje Ta-
lijana o ovom predmetu. Kako oni zavađaju i druge na krivi sud, vidi se iz
ovoga: »Nicht allein die dreizehn ethnographischen Nuancen, welche der
Verfasser daselbst herzustellen vermochte — Italiener (direkte Nachkommen
der römischen Ansiedler und Venetianer), Romanen (Walachen), Albanesen,
Slovenen (Šavriner, Berschaner und Verchiner), Croaten (Berg-, Ufer- und
Inselbewohner, Beziaken und Fučky), Serben (Uskoken, Morlaken und Monte-
negriner) und die rätselhaften Čičen — sind es, welche der ethnographischen
Darstellung Verlegenheit bereiten, sondern insbesondere die Verschmelzungen
verschiedener Abteilungen einander nahestehender, ja selbst der entgegenge-
setztesten Volksstämme, welche keine Schriftsprache haben, und deren ge-
sprochene Mundart aus den verschiedensten, kaum zu entwirrenden Elementen
besteht, so dass es oft den wenigen Gebildeten dieser Stämme schwer fällt,
zu bestimmen, welcher Schriftsprache ihre Mundart am nächsten kommt. Man
begegnet daselbst nicht nur kroatisierten, auch serbisierten Kroaten, sondern
auch kroatisierten Walachen, ferner italienisierten Kroaten, welche zum Teile
selbst ihre Muttersprache vergessen haben (an der Westküste), dann kroati-
sierten Italienern, bei denen dieses ebenso der Fall ist (im Innern), endlich
einem Mischvolke, dessen Tracht italienisch, dessen Sitte slavisch, dessen
Sprache ein Gemisch von serbischen und italienischen Worten ist«. Dakle prava
pravcata Afrika! Istina, ovo je pisano 1855. godine, ali ovim duhom je pisana

skoro svaka kasnija radnja o etnografiji Istre, pače u mnogima stoji ovo prepisano kao sveto pismo, jer su ovo rezultati istraživanja — najboljega austrijskoga etnografa prošloga vijeka, Czoerniga.

Nastavit će se.

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Istra.

Ukupni broj učitelja (bez učiteljica) iznašase god. 1869.—70., kako je jur spomenuto, 214. Od ovih bijaše 99 svjetovnjaka, među koje je ubrojeno 5 učitelja niže realne škole u Piranu, tako su za pučke škole u pokrajini bila samo 94 svjetovna učitelja. Ostalih 115 bijahu ili vjeroučitelji ili dušobrižnici, koji službovahu kao učitelji za nuždu. Od učitelja svjetovnjaka nijesu mnogi imali ispita osposobljenja, a takovih podučiteljâ bilo je 11.

Učiteljica je bilo 35, podučiteljica 16, ukupno 51.

Ukupni broj pravih učiteljskih osoba po odredbama državnoga zakona za pučke škole od 14. maja 1869. iznašase dakle, uračunav i učitelje realne škole u Piranu, 150, po tom je došla jedna učiteljska osoba na 1709 stanovnika, a pošto možemo računati na hiljadu stanovnika minimalno bar 140 za školu obvezatne djece, to je na jednu učiteljsku osobu došlo 238 djece.

No nesamo broj učitelja, nego i njihova svojstva ne bijahu povoljna. Većina je uz slabu pripravu apsolvirala samo dvogodišnji, mnogi samo jednogodišnji pripravnici. Njihovo znanje bijaše uslijed toga mala opsega i površno, i slabe plaćice, koje primahu od općina, u mnogim slučajevima samo neredovito, nijesu ih mogle poticati na marljivo naobrazivanje niti na plodonosan rad.

Uz takve prilike bilo je dakle naravski, da se je novo konstituirano c. kr. pokrajinsko školsko vijeće ponajprije pobrinulo za potrebiti broj učitelja i njihovu naobrazbu.

Podijeljivanjem najmanje dvadeset štipendija po 100—200 forinti htjelo se privući pitomce na učiteljsku školu s talijanskim nastavnim jezikom, koja se je imala u smislu drž. školskog zakona za pučke škole od 14. V. 1869. i pokr. zakona od 4. IV. 1870. u Rovinju otvoriti.

Ministarskom naredbom od 11. rujna 1870. br. 9614 reorganizovan bi rečeni zavod u trozredni; zadaća mu je bila odgajati za učitelje talijanske i ilirske (sic!) pučke škole.

Početak školske godine 1870./71. imao se otvoriti prvi, slijedećih godina drugi i treći tečaj, tako da je zavod imao biti potpun školske godine 1872./73.

Ilirski (hrvatski) jezik proglasilo se na zavodu samo kao uvjetan predmet, a poučavao se je u prvom i drugom tečaju po tri sata, u trećem dva sata na sedmicu.

Kao neobligatni predmeti bijahu: njemački jezik, glasoviranje, orguljanje i u trećem tečaju sordomutika; svaki se je ovaj predmet poučavao po 2 sata na sedmicu.

Dne 7. studenoga 1870. otvorena bude škola sa svečanom službom božjom; upisalo se sedam đaka, od kojih tekom I. semestra istupe dvojica.

Ali niti štipendije niti odredbe pokr. zakona od 30. III. 1870. o uređenju pravnih odnošaja učiteljskog stališa na javnim pučkim školama nijesu mogle privući na učiteljsku školu u Rovinju toliko učiteljskih kandidata, koliko ih je za pokrajinu trebalo.

Obzirom na loš polazak spomenutog zavoda odredi c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu naredbom od 15. oktobra 1871. br. 6166, da se ima zavod prenesti koncem škol. godine 1871./72. u drugi grad Istre, koji će se kasnije imenovati, da se prvi tečaj početkom škol. godine 1871./72. na učiteljištu u Rovinju ne smije otvoriti više i ako se za drugi tečaj ne prijavi bar 3—5 pitomaca, ne smije se ni ovaj otvoriti, nego neka se uputi sve one, koji se prijave, na učiteljište u Gorici.

Ministarskom naredbom od 15. rujna 1872. br. 6157 odredilo se Kopar kao sjedište učiteljske škole za Istru i to počam od škol. god. 1872./73. dalje, a učiteljska škola u Rovinju se zatvorila.

Koncem listopada 1872. prenesu na državne troškove učila i službene akte iz Rovinja u Kopar, a učiteljište smjeste u gimnazijalnu zgradu. Pošto je duže vremena trebalo, da se adaptiraju prostorije za zavod, otvori se učiteljište jedva 2. siječnja 1873. Iz početka nije zavod imao vježbaonice, tekar 19. travnja 1873. otvori se uz zavod dvorazredna vježbaonica. Nastavni plan bijaše isti kao i na bivšem učiteljištu u Rovinju s tom promjenom, da se je uvrstilo među neobligatne predmete slovenski jezik i stenografija.

(Slijedi.)

Sa obala Labe.

6. Moj duh se, dome . . .

Zřim v duchu velmože, tam po boji teď spící
již za svou vlast i za lid dali krev! . . .

J. Kratochvíl.

Moj duh se, dome, povrh tebe krili,
gdje prve zrake sinule su meni,
obasjali me pogledi su mili
i sve što trajnoj hvalim uspomeni!

Uzalud sudba klupko razmotava
po grebenju me goneć besvjesnosti
i traži vazda užasá i stravá,
da duh mi stáre te ga ožalosti!

Ta Řip je visok, nepredobiv lavu. —
Tu češka ruka mahala je mačem
tuđincu kletu sjecajući glavu,
što našô grob meď trnjem i meď dračem.

S njeg i ja mlatam — al sa Řipa moga —
slobode duha krute otimaće,
što ne znaju za dušu ni za Boga,
već otimlju se slatke o kolače!

Moj duh se, dome, povrh tebe krili
i gleda čudo — ne vjerujuć varci! —
ĵunaci naši djedovi su bili,
a mi zar sada mlitonje i starci?! . . .

7. Šumi Laba . . .

Šumi Laba, srebro pjena, tiha
posred bašta voćaka i hmeĵja,
pak se blješteć na vidiku krade
poput sjene il čarobnih Źeljá . . .

A ja pitam valove joj male:
— znajuć da je sudba slavská loša —
kaŹite mi gdje je žipka vaša?
Oni na to: podno Krkonoša.

Još ih pitam: kud hrlite tako?
Oni šapću: u germansko more.
Ah, sad vidim za što zvir vam daše
Ove češke planine i gore — — —

Šumi Laba — tiho — da kukaca
ne pomuti svirke i veselja,
pa se ljeska tićući se s nebom,
pa se gubi poput bajnih Źeljá

Jakša Deprofundis.

Odnosaj između duše i tijela i moderna psihologija.

Motto: Das eigentliche Studium des
Menschen ist doch der Mensch.
Goethe.

(Nastavak).

II. Kritika sustava.

1. Glavno načelo naše kritike. Da možemo ispitati, odgovaraju li stanoviti psihološki zaključci činjenicama ili ne, moramo imati neko mjerilo, neki kriterij, po kome ćemo lučiti ispravne zaključke od neispravnih. Taj kriterij bit će nam samosvijest (das Selbstbewusstsein). O sigurnosti tog kriterija ne možemo dvojiti. Evo zašto! Dvojimo li o sigurnosti činjenica, koje nam samosvijest posvjedočava, ta je dvojba nutarnje stanje. Budući da sumnjamo o si-

gurnosti samosvijesti, moramo sumnjati o svim nutarnjim stanjima, jer samo-svijest nije ništa drugo, nego li svijest o nama samima i o pojavama, koje se u našoj duši zbivaju. Prema tome morali bismo sumnjati i o tome, da sumnjamo o sigurnosti samosvijesti, jer i ta sumnja spada među pojave, koje obuhvaća samosvijest. Time bismo zašli u potpuni skepticizam. Radi toga ne možemo nikako sumnjati o vjerodostojnosti samosvijesti. Samosvijest nam je dakle pouzdani kriterij za istraživanje istinitosti psiholoških teza. Ne slaže li se koji psihološki rezultat sa činjenicama samosvijesti, moramo ga zbaciti. Kad bi to zlatno pravilo neprestano lebdilo psiholozima pred očima, ne bi nauka o duši bila u novije vrijeme tako zastranila.

2. Svjedočanstvo samosvijesti o odnošaju između duše i tijela. Rekli smo, da će nam biti samosvijest kriterijem pri kritiziranju rastumačenih sustava. Stoga valja da ponajprije ispitamo, što nam samosvijest govori o odnošaju između duše i tijela.

a) Samosvijest nam jasno svjedoči, da je čovjek jedinstveno biće. U nama postoji samo jedan »ja.« Kad bi se čovjek sastojao od dva sasvim samostalna subjekta, jednog psihičkog a drugog fizičnog, dobili bismo dva »ja.« Jedan bi »ja« bio nosioc psihičkih, a drugi fizičkih čina. No tomu se protivi iskustvo, samosvijest. Precizno je to svjedočanstvo samosvijesti izrazio Toma Akvinski: *Idem ipse homo est, qui percipit se intelligere et sentire* (S. Th. I, q. 76. a. 1.). Da, i duševno djelovanje (intelligere) i tjelesno djelovanje (sentire) proizlazi iz jednog te istog subjekta, iz jednoga »ja.«

b) Taj se izražaj samosvijesti odražuje i u jeziku. Ne kažemo n. pr.: »Petrova duševna supstancija misli,« već »Petar misli.« To će nam biti mnogo jasnije, ako uzmemo Platonovu prispodobu s lađom i kormilarom. Ne možemo nikako reći, da kormilar i lađa ravnaju kormilom. No o Petru, koji sastoji od duše i tijela, možemo posve ispravno reći, da misli. Što to znači? To znači, da mora biti spoj lađe i kormilara različit od spoja duše i tijela. Prvi spoj zovemo akcidentalnim, slučajnim, a drugi supstancijalnim, stvarnim. Spoj duše i tijela je dakle supstancijalan, a učinak te supstancijalnosti je supstancijalno jedinstvo.

c) Djelovanje je čovječje ili a) fizičko ili b) psihofizičko ili c) psihično. Osvrnimo se samo na psihofizičke akte! Jedan primjer za psihofizičke akte! Zvuk djeluje na moje uho. Slušni senzorni centripetalni živac prenaša to djelovanje u mozag. Nastaje oćut. Oćut nije ni čisto fizički, ni čisto psihički akt, već neki spoj (operatio coniuncta), nešto nova — psihofizički akt. U tom slučaju velim: »Ja čujem.« Prema tomu oćut — psihofizički akt — pripisujem svomu »ja.« To ne bi mogao učiniti, kad bi među dušom i tijelom bila samo vanjska, fizička sveza kao što je n. pr. među rukom i perom, kojim pišem.

Jasno je dakle, da u čovjeku mora postojati neki princip jedinstva. Duša i tijelo moraju sačinjavati stvarnu zajednicu.

Navedene činjenice samosvijesti nam nepobitno dokazuju, da je »supstancijalno jedinstvo« ono rješenje probjema o odnošaju među dušom i tijelom, koje posve odgovara naravi naše duše, kako se u samosvijesti izražava. Stog stanovišta treba da prosudimo redom sustave, koje smo u prvom dijelu našeg sastavka obrazložili.

(Slijedi).

„Kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu.“

(Konac.)

Mnogi ocevi i majke istina brižljivo čuvaju svoje čedo, dok je ovo u djetinjnoj dobi; no kako dijete raste i postaje punoljetnije, tako oni popuštaju, dok ono u dobi od petnaest šesnaest godina vidimo mladiće i djevojke, gdje se već posve otimaju nadzoru roditelja; a ovi kao da su posve izgubili svako pravo, svaku vlast nad njima: jer tko da će još ovakovima zapovijedati! Nije tako, predragi moji, a tako ni ne smije biti. Nego sin i kći valja da ostanu pod nadzorom i u poslušnosti svojih roditelja sve dotle, dok nijesu doprli do zrele muževne dobe, gdje je čovjek vrstan već vladati sam sobom i upravljati svojim poslovima.

Mnogo zla i grijeha počinja mladi svijet baš radi slabosti i popustljivosti roditelja; a to vrijedi napose u noćno doba. Kako mogu, pitam ja, kako mogu kršćanski roditelji na večer s mirnom dušom leći u krevet, dok znaju, da sina ili kćeri nema kod kuće? A kuda ovi? Ah tamna noć znala bi, kad bi govorila, mnogo toga pripovijedati, što sve i govore i počinjaju u njezinu krilu i mladići i djevojke, kojih majke i ocevi eno bezbrižno spavaju? Ne samo to, nego oci i majke to sve odobravaju i zagovaraju, jer da je to od potrebe: kako bi se inače kći udala! O sljepoće! Grijehom dakle neka se mladež pripravlja na sveti ženitbeni stalcž! Zar su se u kršćana već tako pobrkali pojmovi o tome, što je po Božjem zakonu dopušteno, a što nije dopušteno, što je grijeh? I takvim kćerima da bi bilo još mjesta u djevojačkim društvima, gdje se članice svakog mjeseca pričešćivaju, da nadoknade Božanskom Srcu Isusovom za uvrede, što ih prima od nezahvalnog grijeshnog svijeta? A i majke, koje tolikom lakoumnošću kćerima dopuštaju, da se otimaju njihovom nadzoru skrivajuć se u krilu tamne noći, nedostojne su dobiti odriješene na ispovijedi, sve dok se ne opamete te počnu savjesno vršiti materinske dužnosti.

No time, što roditelji djecu zadržavaju u jarmu zapta i straha Božjega, oni vrše tek jedan i to manji dio svoje odgojne dužnosti; preostaje još, da djecu upute u kršćanski život te im prednjače na putu u vječni život. »Sinko, ovako opominje Duh Sveti mladog čovjeka, sinko, čuvaj moj zakon kano zje-

nicu oka tvoga, upiši ga na pločama srca tvoga.«¹⁾ Djetinja je duša nepopisana ploča, pa što se u onoj mladoj dobi u nju zapiše, to će u njoj i ostati. No tko je prvi pozvan, da piše na ploči nevina djetinjeg srca, ako ne roditelji? A što će opet oni u srce svoga djeteta najprije upisati i najdublje urezati, ako ne upravo zakon Božji, o čijem obdržavanju ovisi vremenita i vječna sreća čovjekova? Otu pak zadaću vrše roditelji prvo primjerom, drugo riječju ili poukom.

Primjerom! Djetetu mora u primjeru roditelja neprestano pred očima lebditi zakon Božji. Ništa se mladom čovjeku tako duboko ne utisne u pamet i srce, nego što vidi na roditeljima. Poslovica veli, da primjeri privlače; a to vrijedi na poseban način za primjer, što ga roditelji pružaju djeci, pogotovo ako još pomislimo, da djeca smatraju svojom dužnosti roditeljima se pokoravati i povoditi se za njihovim primjerom, jer to im nalaže i četvrta zapovijed Božja.

Odatle se i vidi, kako valja roditeljima pomnjivo paziti, da ne dadu djeci ni u čemu zla primjera, nego da im u svemu i svuda daju primjer pobožnog kršćanskog života i krijeposti.

Ni u čemu dakle zao primjer! Jer time bi roditelji djecu svoju, koja ne razlikuju dobro od zla, pod zaštitom četvrte zapovijedi tjerovali u propast. Neka roditelji nikad ništa ne govore, nikad ništa ne rade, što bi djeci moglo biti kamenom smutnje. Zar se možemo nadati dobru za djecu, koja vlastitim očima gledaju, kako otac zanemaruje svoje kršćanske dužnosti, kao primanje sv. sakramenata i slušanje sv. mise; koja gledaju, kako se u obitelji krši zakon propisanog posta; koja čuju od svojih roditelja svakojake nedopuštene govore, ogovaranje crkvenih dostojanstvenika i svećenika; koja čuju oca svoga psovati Boga i sakramente; koja toliko puta onoga, koga su dužna poštovati i ljubiti, vide podana proždrljivosti i pijanstvu, da je uslijed neumjerena pića poput bezumnog živa sišao s pameti? Roditelji s takvim primjerom ubojice su djece svoje, grobari njihove sreće i spasa!

Opet i opet bi morali roditelji svaki put, prije nego li što reknu ili učine u prisutnosti mladih, pomisliti, ne će li to biti djeci na sablazan. Ako su za svakoga smutljivca strahovite riječi Isusove: »Teško onomu čovjeku, po kojem dolazi smutnja«²⁾ — a što tek za roditelje, koji vlastitim primjerom izdavaju porod svoj paklu?

Drugi opet istina u prisutnosti djece ništa ne govore niti čine, što bi bilo samo na sebi zlo ili griješno, ali uza sve to služe djeci za smutnju. Valja znati, da nije sve za svakoga čovjeka. Svaka doba čovječjeg života ima svoje od Boga osječene granice, unutar kojih valja da čovjek živi i kreće se, a pogubno je za čovjeka, te granice prevršiti. I djetinje doba ima svoje granice.

¹⁾ Prič. 7.

²⁾ Mat. 18, 7.

Imade mnogo šta, što je za odrasloga čovjeka od koristi, pače i od potrebe da znade; dok je to isto priroda, ili bolje, početnik prirode Bog, za djecu i mlađu dobu zaodjenuo velom tajne, pa stoga nerazborito radi onaj, tko taj veo djeci digne, upoznavši ih sa izvjesnim stvarima, koje može zreo čovjek bez pogibli znati, dok se dijete i mladić o njih spotiču, te ih izlaže napasti, kojoj će prije ili kasnije podleći.

Pazite i na to, kršćanski roditelji, kako su uređene vaše kuće. Stanovi ljudski zahtijevaju više pažnje, nego li štale. U jedan te isti prostor trpati kršćanske duše bez svake razlike starosti i spola, velika je i neoprostiva pogriješka protiv pravilima kršćanskog uzgoja, kojoj padaju žrtvom bezbrojne duše već u nježnoj djetinjoj dobi, te si kaljaju anđeosko odijelo krsne nevinosti, pogriješka, koje se krivima čine toliki roditelji! Dakako, takvi roditelji obično dolaze s izgovorom: Siromašni smo, ne možemo si kuće urediti kako to čine bogata gospoda. No izgovor je to, koji se dađe rijetko opravdati. U većini slučajeva puko je to nehajstvo. Mnogi se roditelji na žalost više brinu za goveda i ovce, nego za neumrle duše djece svoje. Uz mali se često trošak dađu, samo da ima ozbiljne volje, kućni stanovi prirediti za obiteljsku čeljad tako, da imaju svi svoj odio, kako to zahtijeva starost, spol ili stalež, te se nije bojati za čudorednost, osobito nevine djece. Uza svu bijedu, koja, što ne poričemo, često tlači siromašne obitelji, moraju kršćanski roditelji nevinost i spas neumrlih duša svoje djece stavljati nada sve drugo, te prinositi u tu svrhu najveće žrtve, makar imali da radi toga podnesu glad ili da trpe oskudicu stvari najnužnijih za život. Ja mislim, kršćanski roditelji, da ste dobro shvatili smisao ove moje opomene.

Drugo, roditelji valja da vrše svoju uzgojnu zadaću riječju ili poukom. No pita se, što obuhvaća u prvom redu pouka, kojom imadu roditelji učiti svoju djecu. Rekoh već, da pripada roditeljima uzgajati djecu za svrhu, za koju ih je odredio Bog. Ta svrha sastoji u tome, da postanu dobri kršćani te tako postignu vječno blaženstvo. No kršćanski se život osniva na vjeri, jer, kako veli sv. Pismo, pravednik žive iz vjere.¹⁾ Vjera pak, kako uči isti sv. Apostol, potječe iz slušanja riječi Božje; no ne može se opet riječ Božja slušati, ako nema takvih, koji ju propovijedaju.²⁾ Tko će dakle djeci propovijedati riječ Božju u onoj prvđj dobi, kad još ne mogu polaziti crkve? Tko drugi nego roditelji, u prvom redu majka?

Niti valja tu izgovor, kao da djeca još ne razumiju, pa čemu se s njima truditi, neka odrastu, te im se um razvije, onda će tek doći na njih red! Nije tako! Isus je izriješkom naredio, da valja sv. evanđelje naviještati svakomu stvoru;³⁾ a među stvorove Božje spadaju i djeca. Da dijete ne razumije? Da-

¹⁾ Rim. 1, 17.

²⁾ Rim. 10.

³⁾ Mark. 16, 15.

kako da ne razumije kako jedan odrastao čovjek, ali opet je istina, da se djetetu duboko u pamet i srce utisnu riječi, što ih čuje, pa i ako ih još ne razumije, to će ih ipak u srcu sačuvati, te će u istoj mjeri, kako mu se svijest i razum razvija, sve bolje i jasnije shvatiti misao ili istinu, koju izražuju one riječi. Pobožna kršćanska majka pazit će, kada će se djetetu jezik razvezati, te će mu odmah početi prisaopćivati presveta imena Isusa i Marije, te ga učiti na izust kršćanske istine i molitve znajući da, ako mladi jezik ne privikne izgovaranju svetih riječi, to će ga zavidnik čovječjeg spasa preoteti za službu svakojakih grijesnih i ružnih stvari. Žalosno zaista, što mnoga djeca znadu psovati i izgovarati svakojake gnjusobe, tako da se čovjeku, koji ih čuje, gadi, dok se eto u drugu ruku ne znadu ni prekrižiti niti na izust moliti Oče naš. Pobožna će kršćanska majka svoje čedo već u ono prvo doba, premda ga još ne vežu Božji ni crkveni zakoni, priučiti i navesti na održavanje svega, što zapovijeda Bog ili sv. Crkva: na molitve, na nemers, na post, na svetkovanje nedjelja i blagdana Gospodnjih; ona će ga upoznati sa svim kršćanskim običajima, napose sa djelima kršćanske ljubavi i milosrđa. Sv. Pismo veli: »Dobro je čovjeku, ako nosi jaram od mladosti svoje.«¹⁾ Tko se je već mlad priučio jarmu zapovijedi Božjih, njemu će bit kasnije, kad bude odrastao, taj jaram lak i sladak, te će, što ono veli sv. Pismo, putem zapovijedi Božjih trčati.²⁾

No time se još ne savršava uzgoj djece. Djelo što su započeli otac i majka kod kuće, nastavljaju Crkva i škola. No uspjeh crkvenog i školskog uzgoja opet ovisi najvećma od toga, da li su roditelji savjesno vršili svoje dužnosti oko uzgoja djece. Gdje su mati i otac u mladu dušu već usadili strah Božji i djetinje srce dobrim primjerom i poukom činili pristupačnim svemu, što je dobro i plemenito, imat će i svećenik u crkvi i učitelj u školi lak posao. Takvo će dijete, kako veli sv. Pismo za Isusa, napredovati u mudrosti i u rastu i u milosti kod Boga i kod ljudi.³⁾

No ima, na žalost, roditelja, koji ne samo da zanemaruju dužnosti svoje prema djeci kod kuće, nego i kasnije, kad je dijete po crkvenom i državnom zakonu vezano da polazi crkvu i školu. Crkva napose nema ni oružniká ni drugih posilnih sredstava, kao što je na primjer novčana globa ili zatvor, da bi time mogla djecu prisiliti na pohađanje crkve, ili roditelje sklonuti, da šalju djecu na kršćanski nauk. Neoprostiv je upravo u toj stvari nehaj mnogih roditelja. Koliko se je ovih zadnjih godina na sve moguće načine: propovijedanjem, nagovaranjem, uvjeravanjem, prijetnjama -- nastojalo, ne bi li se postiglo revnije pohađanje kršćanskog nauka, a to barem sa strane djece. Al na žalost, mnogi se roditelji na sve to kao naumice oglušuju. Hoćete li napokon, kršćanski roditelji, poslušati ozbiljnu opomenu vašega pastira?

¹⁾ Pl. Jer. 3, 27.

²⁾ Ps. 118, 32.

³⁾ Luk. 2, 52.

Jest, roditelji kršćanski, na svršetku još se jedan put obraćam na vas. Bog je blagoslovio vaš bračni vez, što ste ga pred Crkvom sklopili uz blagoslov svećenika. Bog vas je obdario djecom. Toj djeci evo govori, naređuje Bog: »Slušaj, sine, nastavu oca svojega, i ne ostavljaj nauke matere svoje.«¹⁾ Gdje je, oče kršćanski, nastava, što je daješ sinu, gdje je, majko kršćanska, nauka, koju daješ kćeri? Ne samo to, nego vi, oče i majko, ne hajete da li polaze ili ne vaši sinovi i kćeri crkvu, gdje se od za to Bogom određenih i ovlaštenih svećenika dijeli hljeb Božje riječi, bez koje će kršćanska duša ogladnjeti i na putu u vječnost skapati.

Ako vas drugo ne može da sklone na vršenje najsvetije roditeljske dužnosti, a onda to neka čini barem ljubav do vaše djece, koju bezdvojbena želite vidjeti sretnu i u ovom životu i poslije smrti. No sreće, prave sreće bez straha Božjega, bez krjeposnog, na osnovu kršćanske nastave provedenog života nema i opet nema ni na zemlji, a još manje u vječnosti.

Napokon, roditelji kršćanski, smilujte se barem sami sebi. Budite uvjereni, a to potvrđuje svagdanje iskustvo, u onoj mjeri kako budete zanemarivali vaše roditeljske dužnosti prema djeci, vraćat će vam djeca u stare dane. Djeca bez straha Božjega, djeca neposlušna Crkvi, djeca raspuštena najstrašnija su šiba, kojom Bog u starosti udara lakoumne i nemarne roditelje. Zlo uzgojeni sinovi svojom će neposlušnosti, svojim prkosom, krutošću, svakojakim često i tjelesnim zlostavljanjem ocu i materi ogorčiti starost, te im iskopati prerani grob. I veselit će se bezbožan sin sramotnoj smrti onih, koji su ga rodili; a kao uzdarje za to ostavit će mu otac i mati vječno prokletstvo. Nesretni sinovi, nesretni roditelji — eto to je kazna, kojom pravedni Bog pedepsa obitelji, u kojima ne vlada duh straha Božjega i kršćanske nastave!

Dok roditelji, koji su znajući svoje dužnosti, djecu svoju uzgojili u duhu svete vjere, te ih uputili u život kršćanski — pod stare će dane uživati plod svoga truda. Oni će u djeci svojoj naći utjehu za dušu, potporu za tijelo, a svijest, da su revno izvršili najsvetiju dužnost života svoga, dužnost naime kršćanskog uzgoja svoje djece, osladit će im stari život, dok ne budu uz ljubazno saučešće, te plač i molitvu zahvalne djece ostavili ovu suznu dolinu, da prime iz ruku pravednoga Suca vječnu nagradu!

U jeseni.

Jednoga jesenskoga jutra, kad ono s božjega svijeta počne nestajati života i sve čami pod dojmom crne slutnje, barba Andro zavrgô se motikom pa hajd u maslinik, da prigleda sve uzdanje svoje...

¹⁾ 1. 8.

Njegov se je maslinik sterao na domak moru, a kraj njega širila se šumica, u kojoj je rasao jedan jedincati hrast.

Volio je starac nekud to osamljeno stablo i u sjeni njegovoj rado odmarao svoje staračko tijelo. I jutros prije no je priljegao poslu, spustio se na kamen i zagledao se oko sebe u turobno jesensko jutro...

Pred njim se sterao maslinik, koji mu je odavna prirasao srcu. Još je bio malen dječarac, kad je s pokojnim ocem zalazio amo, i još su žive one grane, na kojima se je njihao, dok se je tata znojio za svoje zlato...

A sada? —

Oko njega na sve strane lišće vene... pada... mre...

Mala ptica cvrkuće tužno svoju zadnju pjesmu i leti... leti nekamo visoko, gdje ju čeka brojno jato, da ju sa sobom povede u daleki strani kraj...

Teška misao zastre mu dušu...

Već mu ih je sada sedamdeset za plećima. Jošte malo, pa će se i on seliti...

A onda taj omiljeli maslinik — sam Bog znade — u kakve će ruke pasti...

Među hvojama onog samcatog hrasta zašušti lagani vjetrić...

Lišće leti prema moru, da za uvijek propane u onom istom grobu, u koji su legle tolike ljudske žrtve...

Još je samo jedan list, koji se grčevito drži starca drveta, kao da mu je teško pustiti ga sama... samcata...

Badava! Ojači dašak, koji je domaglio s jaruge gorske, odnesao je i njega onamo daleko preko širokoga mora...

— — — Nedaleko kraja na onom širokom moru pušio se silan brod i hitio žurno naprijed kao lopov, koji krije u njedrima predragocjeno blago...

Taj dimeći se brod nosio je u daleki svijet najdragocjenije blago hrvatskih matera, sinove njihove...

Među njima bio je njegov peti i — zadnji sin...

Crvenko Bijeloplavić.

Prijedlozi pokrajinske konferencije

**talijanskog učiteljstva Istre i odnosne odluke c. kr. pokrajinskog školskog
Vijeća za Istru u Trstu.**

(Konac).

Promjena pokr. škol. zakona od 31. srpnja 1895. br. 18.

Konferenca je predložila ovome zakonu slijedeće promjene:

1) § 2. neka se dodadu riječi: »globa od dvije do pedeset kruna;«

2) prvome odsjeku § 4. neka se doda: »Istodobno upozorit će se roditelje ili njihove zamjenike, da najdalje do tri dana ispričaju izostatke svoje djece (odnosno štíćenika) iz škole;«

3) prvome odsjeku § 5. ima se dodati: »globa od 2—10 K,« drugome odsjeku: »globa od 10—50 K«, a trećemu: »Nakon što se je stranci dostavila odluka, treba o njoj obavijestiti upraviteljstvo škole«, četvrtome: »Kad prođe rok, naznačen u §. 4., upraviteljstvo škole obavijestit će izravno c. kr. kot. školsko vijeće o izostacima«, petomu odsjeku istoga zakona dodat će se: »C. kr. kot. škol. vijeće uteći će se odmah pupilarnome sudu u smislu § 214. školskoga i nastavnoga reda od 29. rujna 1905.;

4) § 7.: »Svaki izostatak iz škole opravdat se ima do tri dana razrednome učitelju. Za opravdanje izostatka vrijede uzroci, navedeni u §. 66. školskog nastavnog reda, i to:

a) bolest djeteta, b) pošasne bolesti u kući učenikovo, c) bolest roditelja ili drugih ukućana, koji trebaju poslužbe djeteta, d) slučaj smrti ili izvanredni događaji u obitelji ili rodbini djeteta, e) zlo vrijeme, ako je radi toga u pogibelji zdravlje učenika, f) ako je zapriječen put do škole.

Ne će se opravdati izostatak radi toga, što dijete mora da pomaže obavljati kućne poslove, bilo industrijalne bilo poljodjelstvene, niti ako dijete nema odijela ili obuće.

Iz knjige o polasku škole izvadit će školski upravitelj polovicom i svršetkom svakoga mjeseca iskaz neispričanih izostatata (obrazac H) i nakon tri dana podastrijet će ga c. kr. kot. škol. vijeću, koje će — a da ne pozivlje stranke na opravdanje — kazniti do 10. odnosno 25. dana u mjesecu globom od 2—10 K prijavljene roditelje (skrbnike), ako se nisu prije opravdali.

C. kr. kot. školsko vijeće dostavit će odnosne osude ravno roditeljima u što kraćem roku;«

5) § 8. dodat će se na koncu prvoga odsjeka: »10 K.«

6) »§ 7. otpada, jer mu je sadržaj sadržan u §. 12.;«

7) § 14.: »proti roditeljima (skrbcima), koji — nakon toga, što su bili uzastopce triput kažnjeni — nemarno šalju svoju djecu u školu, treba se odmah uteći po §. 214. školskog nastavnoga reda od 29. IX. 1905. pupilarnome sudu.

C. kr. pokr. školsko vijeće odlučilo je podastrijeti ove prijedloge pokrajinskom odboru.

Školske štedionice.

Konferencija prihvatila je slijedeće rezolucije:

1). Dužnost je učitelja pobrinuti se, da se uz sve škole što prije otvore školske štedionice.

2). Nada se, da će se školske oblasti zauzeti za sve ove inštitucije i nastojati o njihovom napretku.

3). Obraća se na općine, da preventiviraju iznose od 1 K dalje za siromašnu i marljiviju djecu, da ju potaknu na štedljivost.

Školski muzej.

Konferenca:

1). pozivlje učiteljstvo, da ono samo započne s osnivanjem muzeja, u koliko se tiče predmeta odnosnog školskog okružja, što spadaju u prirodopis;

2). pozivlje općine i zemaljski odbor, da novcem priskoče u pomoć, da se muzeji uzmognu dalje razvijati;

3). moli pokr. škol. vijeće, da svakoj školi doznači dotaciju za proširenje muzeja i za očuvanje zbirke.

C. kr. pokr. škol. vijeće odlučilo je, da će poduprijeti ove prijedloge kod pokrajinskog odbora i kod mjesnih škol. vijeća.

Nova nastavna osnova za pučke škole.

Pučki učitelj i c. kr. kot. škol. nadzornik, g. Parentin, sastavio je nove nastavne osnove za pučke škole. Odnosni odbor pokr. konferencije tal. učitelja pregledao ih je i ispravio, a konferenca zaključila, da se tako ispravljene i s njezinom preporukom pošalje kompetentnim oblastima na odobrenje.

Pokr. škol. vijeće zaključilo je, da će zamoliti c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu neka dozvoli, da se ova nastavna osnova za pokus uvede u pučkim školama u Istri s talij. nastavnim jezikom.

Napokon je c. kr. pokr. školsko vijeće zaključilo, da će se zauzeti kod c. kr. ministarstva za bogoštovje i nastavu i pokrajinskog odbora, da se spisi pokr. škol. konferencije tal. učitelja tiskaju i publiciraju.

Iznio Bačić.

Indeks normalija

spada u škol. spis po § 136. školskog i nastavnoga reda.

C. k. zemaljsko škol. vijeće spominje ga u svojoj odluci od 31. kolovoza 1906. broj 2420. uz kratāk napatuk, kako se ga ima sastaviti. Veli, da valja uzeti omašniji svezak, u koji se imadu bilježiti naredbe normativnog značaja, koje su izdale školske oblasti. Na kraju ove knjige treba dodati lakše uporabe radi indeks unešenih normalija.

Drugo ništa. Učiteljima nije ovime jasno, kako da sastave zapravo indeks normalija niti što da obuhvaća; za to ga sastaviše svak na svoju, a drugi ga dosele još ni ne uvedoše međ škol. spise. Mnijem, da nije na odmet, ako rečem dvije riječi o njemu zbog jedinstvenosti tipa.

Što da obuhvaća indeks normalija? U naslovu stoji odgovor. Sve naredbe i upute izdane od škol. oblasti, koje su trajne vrijednosti, te kojih se imadu držati svi učitelji. Ovo nam pokazuje naslovna riječ: normalije, norma. U našem indeksu dakako nemadu mjesta starije naredbe i naputci, koji nisu više na snazi. U nj bi spadale primjerice naredbe škol. oblasti glede škol. praznika, dizanje učit. plaća, dalje upute o škol. spisima, tiskanicama, o pisankama, o škol. knjižnici i mn. dr., pa konačno o svemu, o čem škol. upravitelji izvješćuju više škol. oblasti. (Kužne bolesti, cijepanje kozica, izostatci i dr.).

U naš indeks ne bi spadale slučajne naredbe mjesnoga škol. vijeća, ako su izdane na temelju već postojećih odredbi viših škol. vlasti. Al ipak treba unesti također dopise normativnog značaja i mjesnoga škol. vijeća, koje zasjecaju u njegov djelokrug. (Škol. matica, stanarine, opskrbljivanje ubožne djece i dr.).

Kamo da uvrstimo tiskane škol. zakone, ministarske naredbe? Mnijenja sam, u indeks normalija, zakonike pako bolje je u učitelj. škol. knjižnicu.

Def. školski i nastavni red svakako pripada indeksu normalija.

Kako da se bilježi normalije? Da li ćemo ih unesti u svoj indeks u vjernu prepisu ili u izvatku?

Nije potrebno čitav dekret pisati, nego iscrpiti ga u malo riječi: svakako podrobnije, nego to činimo u poslovnom zapisniku. Nije opet neumjesno, da se bar kraći dekreti normalija prepisu u indeksu, ako su sastavljeni u nastavnom jeziku dotične škole. U protivnom slučaju poškorupiti je ove u indeksu i to u nastavnom jeziku škole, kako i sve ostale odugačke dekrete. No to treba učiniti tako, da nije baš nužno tražiti dotičnog akta u zbirci normalija. Ne valja unašati prijevoda u indeks.

Na temelju toga evo kako da se uredi knjiga normalija.

Rubrikovat ćeš duljinom knjigu na sedam stavaka, u koje dolazi redomice: tekući broj (indeksa), datum primitka dekreta, broj dekreta (pod kojim je unešen u poslovni zapisnik) — naslov vlasti (koja je dekret izdala), broj i nastavak dekreta škol. vlasti, kratki sadržaj (dekreta), opaska.

Akti normalija ubilježuju se u indeks kronološkim redom.

Indeks normalija služi učiteljima za to, da mogu svaki čas laskim načinom doznati, što im valja činiti u službenom životu, a čega se čuvati. Poslužit će tako izvrsno osobito učiteljstvu, koje je nastupilo službu iza dobe izdanih normativnih dekreta. Ovih imade priličan broj. Da se pako olakša uporaba indeksa, potreban je na kraju knjige iskaz normalija. Uređen je abecednim redom. Ispod svakog slova abecede ostavi se prostor, u kojem ćemo naznačiti unešene u indeks dekrete sa par riječi; glavno stoji na prvom mjestu. Traži li učitelj nešto glede kvinkvenija, zavirit će u iskaz ispod slova K, gdje je ujedno naznačena stranica knjige indeksa, na kojoj je unešena dotična naredba o kvinkvenijama.

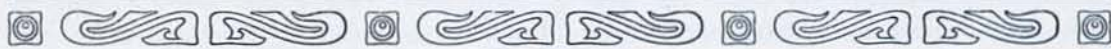
Ovime još nije indeks gotov. Red nam je još posebice sahraniti sve dekrete, koji su unešeni u knjigu samo u izvatku. Jesmo li ih prepisali, ili samo u kratko iscrpili, tada ne će biti potrebno vaditi ove iz svežnja ostalih spisa. Ovi izlučeni dekreti (u indeks unešeni) provideni su dašto osim nadnevka i broja poslovnog zapisnika također brojem indeksa, pod koji su amo unešeni; knjiga indeksa normalija, iskaz normalija sa dotičnim izlučenim dekretima sačinjavaju cjelinu.

Uputno je još, u poslovnom zapisniku desno opaziti, da je nadošli dekret ume-
tnut među akte normalija sa »unešeno u indeks normalija pod brojem X«.

Preporuča se, da se na mjesto izlučena spisa umetne među ostale sve akte prazan poluarak, providen datumom i brojem primitka, na koji se spomene, da je dotični dekret unešen u zbirku normalija. Nadometne se na njemu, o čemu spis govori. Je li bio koji dekret u knjigu normalija prepisan (ne preveden!), tada sve ovo izostaje.

Evo ovako ja uredih svoj indeks normalija, a tko zna bolje, nek se oglasi.

V. Šepić.

VJESNIK.

Književni prikazi.

Glagolica u Istri.

Poznata nedavna naredba biskupa Nagla glede obrednoga jezika u crkvama nekih dekanata tršćansko-koparske biskupije pobudila je veliko zanimanje istarskih Hrvata za njihov narodni odnosno staroslavenski jezik u crkvenim obredima. Borba o (naime: proti i za) »glagolicu« u Istri javila se opet, i to veoma oštra borba. Za glagolicu bore se Slaveni, otkad su kršćani, a protivne su joj neke vlasti, narodi i stranke oduvijek: otkad postoji glagolica, postoji i ta borba, a najžešća je i najtrajnija na istočnoj obali Jadranskoga mora, u Istri i Dalmaciji, kod Hrvata, koji su na razmeđu zapadne crkve latinskoga obreda i istočne crkve narodnoga obreda.

Kad je preporod slavenskih naroda u XIX. vijeku pozvao godine 1830. i Hrvate na nov život, postade glagolska liturgija ne samo predmetom znanstvenoga istraživanja nego također pravi i opravdani ponos. Osobiti zanos za nju pobudiše različiti tisućgodišnji jubileji: dolazak slavenskih apostola u Moravsku (1863.), smrt Ćirilova (1869.) i Metodova (1885.), a sa proslavom tisućgodišnjega jubileja (1880.), što je papa Ivan VIII. svečano odobrio

slavensku liturgiju, u svezi je upravo epohalan događaj: dne 30. rujna izdao je naime bistri politik papa Lav XIII. Veliki svoju glasovitu encikliku »Grande munus«, kojom je izvanredno pridigao ugled i štovanje slavenskim apostolima u cijelom katoličkom i kršćanskom svijetu naglašujući ne samo njihove vlastite zasluge nego također zasluge rimskih papa za slavensku liturgiju. Ovu encikliku, koja je dakako spominjala stari spor među istočnom i zapadnom crkvom, tumačio je svaki na svoj način: jedni su se od nje nadali velikim, prevelikim uspjesima, a drugi su bili upravo radi toga u najvećem strahu. Ispunilo se nije doduše ni jedno ni drugo, ali je ipak slavenska liturgija — trpjela, jer je iza enciklike došla u nesrećni vrtlog konfesijonalnih polemika i propaganda, diplomatskih natezanja i političkih agitacija. (v. Murko: »Die slav. Liturgie an der Adria« u »Österr Rundschau« Beč 1904.). Nije dakle nikakvo čudo, što je 12. svibnja 1887. papinski nuncij u Beču Galimberti iz »specifičnih razloga« sastavio i poslao austrijskim biskupima čudnu okružnicu, u kojoj ih poziva, da u svojim biskupijama sa svom odrešitošću ustanu proti agitaciji za slavensku liturgiju. Kad je iza toga dne 13. veljače 1892. kongregacija obreda u Rimu poslala goričkomu,

zagrebačkomu i zadarskomu nadbiskupu odluku, da se u buduće u pjevanoj i tihoj sv. misi smije upotrebljavati samo staroslavenski jezik bez primjese živoga jezika narodnoga i bez izmjene sa latinskim jezikom, kad je opet spomenuta kongregacija istim nadbiskupima u okružnici 5. kolovoza 1898. staroslavenski jezik proglasila realnim privilegijem onih crkava, u kojima se namanje 30 posljednjih godina faktično upotrebljavao, pa kad je porečko pulski biskup Talijan Flapp na osnovu toga 21. travnja 1899. proglasio, da u njegovoj biskupiji nema nijedna crkva toga privilegija, a evo 10 godina zatim, dne 18. listopada 1909., također tršćansko-koparski biskup Nijemac Nagl (sada već u Beču) izagnao iz mnogih crkava zadnji trag narodne svetinje, — javljaju se i u Istri svako nekoliko vremena članci i spisi na obranu narodnoga i staroga jezika u crkvi istarskoj a i proti njemu.

Ta literatura nije baš velika. Ipak nije u pregledu još prikazana. Ni »Spomenica i molba« pazinske općine, koju smo u prošlom broju u kratko spomenuli, nije uzela u obzir sve radove. Evo ih ovdje!

Najprije se oglasio krčki kanonik Dr. Franjo Volarić, koji je kao zastupnik u istarskom saboru početkom godine 1892. sa svojim slavenskim drugovima podnio opširnu interpelaciju »proti orobljivanju našega naroda u njegovim svetim pravima.« To je prva i to ozbiljna radnja o glagolici u Istri (štampana u »Našoj Slogi« iste godine), u kojoj je Volarić tako temeljito progovorio o pitanju, da joj je neki talijanski kritik (valjda porečki kanonik Pesante) u goričkom »Eco del Litorale« 1892. htio oslabiti vrijednost samo spletkarenjem i lažju. Ali Volarić mu je još iste godine (1. studenoga) odgovorio u dva jezika, talijanski u »Eco del Litorale« i hrvatski u »Našoj Slogi,« koja je taj odgovor i napose štampala pod naslovom »Slavenski jezik u liturgiji u Istri«, gdje je Volarić svoje stanovište obranio tako

dostojno, cijelo pitanje obuhvatio tako oštroumno i svoga protivnika porazio tako uvjerljivo, da je ovomu Talijanu — priiskočilo u pomoć još nekoliko njih. Na poziv porečkoga društva »Società istriana di archeologia e storia patria« oglasio se 1893. njezin ugledni član Dr. B. Benussi sa opširnom radnjom »La liturgia slava nell' Istria« u »Atti e memorie« toga društva, a onda član porečkoga kaptola Monsignor Giovanni Pesante 1894. u posebnoj knjizi »La liturgia slava, con particolare riflesso all' Istria,« kaošto se u isto vrijeme netko bez potpisa javio u rimskoj »Civiltà cattolica.« Volarić je odgovorio talijanskim jezikom 1894. štampavši u Zadru »Una rettifica,« u kojoj odgovara samo na članak ovoga rimskoga lista, a na one dvije radnje se valjda zato nije htio obazrijeti, jer je tada bio kaptolski vikar krčke biskupije, pa mu nije bilo ugodno upuštati se u polemiku sa ljudima, koji su svojim radnjama pokazali, da u pitanju glagolice naprosto ne žele saznati istinu. Ipak šteta, što ih bar tko drugi nije ušutkao. Kad se našao novi »strakovnjak« u ovom sporu, naime novinar Franjo Salata, koji je 1896. u spomenutim »Atti e memorie« štampao »Nuovi studi sulla liturgia slava« a onda napose u 1897. u Puli knjižicu »L' antica diocesi d' Ossevo e la liturgia slava,« odgovorio mu je opet Volarić još iste godine u posebnom prilogu »Naše Sloge« pod naslovom »Pitanje o glagolici« a i Josip Vajs u prvoj publikaciji krčke Staroslavenske Akademije 1906. pod naslovom »Memoria liturgiae slavicae in diocesi auxerensi,« gdje mnogobrojni otisnuti glagolski spomenici iz nekadašnje osorske biskupije jasno pobijaju Salatu. U ostalom pitanje glagolice na kvarnerskim otocima posve je povoljno riješeno pod sad. biskupom Mahnićem 1901. na sinodu krčke biskupije, kojoj danas pripada osorska. U ovoj se biskupiji nalazio i Lošinj. »Borbu za glagolicu na Lošinju lijepo je prikazao Šime Ljubić u 57. Radu

Jugoslavenske Akademije već god. 1881. Kao što je velika zasluga pokojnoga Volarića, što je glagolica na otocima spašena, tako je još veća njegova zasluga, što nije na poluotoku do danas posve propala. Nasljednika za tu borbu ostavio je više, ali njemu ravan zamjenik nije se još našao. U ovom smislu bio bi morao sastavljati pazinske »Spomenice i molbe« mnogo više uzeti u obzir dosadašnju literaturu o glagolici u Istri: imao je nastaviti, gdje su drugi svršili.

Ipak sve te radnje nijesu još ni iz daleka bile u potpunoj mjeri rasvjetlile stanje glagolice u prošlosti istarskih crkava, jer još nijesu bili na svijet izdani spomenici staroslovenskoga bogoslužja. To je izveo zadarski profesor bogoslovlja Dr. Luka Jelić sa svojim djelom »Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum« 1906. Tu je sakupljeno veoma mnogo gradiva, koje se odnosi na ovo crkveno i narodno pitanje, a naročito se glede Istre može svaki lako uvjeriti, da u njoj skoro nema sela, u kojem Jelić nije našao koji spomenik o glagolici. Njegovi »Fontes« nijesu doduše posve potpuni, ali su svakako lijepo i neophodno potrebito pomagalo onomu, koji hoće da što dobro napiše o pitanju naše glagolice. Pazinska »Spomenica i molba« sastavljena je u svom glavnom dijelu većinom samo po ovom djelu. To je dobro, ali nije dostatno. Da je sastavljač izostavio opću povijest (i Hrvata i glagolice) a kritički obradio samo pitanje glagolice u Istri na osnovu spomenute literature i Jelićevih izvora, jamačno bi njegovi rezultati uspješniji bili.

Ovogodišnje knjige naših »Matica.« (Nastavak). Za »M. H.« u Zagrebu daleko zaostaje u svemu »M. D.« u Zadru. Ova je prošle godine (1909.) izdala samo jednu knjigu, a i s njom je bila malo srećna. Kupila je naime za lijep novac od državnoga geologa Nijemca Dra. Rikarda Schuberta njegov njemački rukopis »Geolo-

giju Dalmacije.« Tako je »M. D.« poduprla književni rad — tuđinskoga učenjaka. Djelo je veoma dobro, ali koliko je njezinih članova i naših ljudi uopće, koje ovako debelo djelo premalo popularnoga sadržaja može zanimati, koliko ih uopće ima pojma o geologiji? Rukopis je preveo na hrvatski Dr. Ferdo Koch u Zagrebu dosta zlo. Gdje je slog ostao odviše njemački, a mnoga su imena mjesta pogriješena ili talijanska (na pr. Cosina mjesto Kozina u Istri), jer Hrvat Koch u Zagrebu ne pozna točno — hrvatske topografije s ove strane Velebita i Učke. Da je bar kojega odbornika »M. D.« zanimala geologija Dalmacije, bio bi pročitao već hrvatski rukopis ili barem arke korekture pa koju tuđinsku nakazu uklonio! Ali i Schubert je »Maticu« ozlovoljio, jer je prema njoj postupao sasvim nekorrektno. Premda joj je naime prodao svoje djelo, on je, još prije nego je izašla »Matičina« »Geologija Dalmacije«, bez obzira na ustupljeno autorsko pravo štampao u nekoga berlinskoga nakladnika za drugi honorar »Geolog. Führer durch Dalmatien« — isto djelo, samo malo prikraćeno, njemačkim jezikom, pa je čak kao na sprdnju na kraju »Geologije Dalmacije« među strukovnom literaturom spomenuo i svoju »Geolog. Führer durch Dalmatien.« Jednim hicem dva zeca!

»M. D.« bila je zaključila izdati za g. 1909.: 1. dobru povijest Dalmacije; 2. novelu, roman ili dramu, koja obrađuje socijalne, političke ili kulturne prilike u Hrvatskoj uz prednost onima, koje bi se bavile takovim prilikama u Dalmaciji; 3. knjižicu za puk, u kojoj bi trebalo uputiti našega seljaka o najnužnijem, što bi mu trebalo znati iz prava ili iz medicine. Nu na žalost »M. D.« nije mogla izvesti svoj program, jer nije primila — ni jedne radnje. Ali »M. D.« ni nije bila raspisala redoviti natječaj, kao što čini »M. H.«, nego je jednostavnom bilješkom u novinama, i to u izvještaju skupštine, upozorila na tu

svoju dobru želju, koja je na takav način morala izmaći pažnji književnika. Neka sada ponovi taj svoj poziv, ali u obliku natječaja, neka naznači, na kakav honorar mogu natjecatelji računati. Taj natječaj treba pripočeti u svim našim književnim listovima, pa onda ne će ostati bez odziva.

Badava, izgleda čudnovato — u doba, kada niču i uspijevaju privatni pokušaji raznih biblioteka s redovitim izdanjima, pokušaji, koji dakako stoje na spekulativnoj podlozi, — da jedna ovako ugledna i solidna institucija, kao što je »Matica Dalmatinska,« koja raspolaže godišnjim prometnim prihodom od 5—6000 K, ne može pokrenuti nešto sustavno. Novca ima: 1909. prihod 7321'39 K (članarina nije još pobrana), rashod 3109'69, dakle dobitak 4211'70 K, glavnica u svemu 74.675 K. Tekuće godine 1910. kani potrošiti 4—5000 K za izdanja, a prihoda će biti skoro 7000 K. Kad bi njezin blagopokojni zasnovatelj Dr. Božidar Petranović vidio, kako ovo društvo slabo odgovara svojoj svrsi, došao bi valjda i on na onu misao, koja je već došla u javnost, da se naime glavnice »M. D.« upotrebe za izdavanje jednoga časopisa o domoznanstvu Dalmacije ili da se izruče »M. H.« u Zagrebu kao posebna zaklada.

Vergarius — glagolaš.

Na osnovu arhiva mletačkoga i bečkoga napisao je Dr. Gruden važnu i zanimljivu raspravu o poznatom koparskom biskupu i glasovitom reformatoru Pavlu Vergaru u 3. sv. 19. god. ljubljanskih »Izvestja muzajškega društva za Kranjsko«. Vergar je kao biskup u Kopru obavljao službu Božju po obredu rimske-slovenskom. U njegovoj biskupiji bijaše glagolica još u 16. vijeku znatno po crkvama raširena. Kada se 1558. Vergar iz Njemačke vratio na slavenski jug, putovao je od sela do sela »sa petero evandjelja« i proputovao Korušku, Kranjsku i Goričku vozeći sa sobom cijele kovčege luterskih knjiga.

Vijesti iz pokrajine.

Roditeljski sastanak u Kastvu.

Dne 20. veljače upriličilo se ovdje drugi roditeljski sastanak, na koji je došlo iznad svakog očekivanja toliko svijeta, da se je narod morao sakupiti pred školskom zgradom, a predavanje se moralo držati sa školskog prozora.

Najprije pozdravi sakupljenc rav. učitelj Fr. Baf. U kratko se osvrnuo na prvi roditeljski sastanak i izrazio neopisivu radost, što vidi sakupljeno toliko naroda.

Iza njega držao lijepo predavanje općinski liječnik g. Dr. Gajo Dabović: »Štete nezdrava stana s osobitim obzirom na zarazne bolesti«.

Donašamo u izvatku njegovu raspravu, u kojoj jednostavno i lako shvatljivo prikaže, kako nezdravi stan štetno i razorno djeluje na čovječiji organizam.

Stan nas — reče — ne samo štiti od promjena vanjske topline i nevremena, nego zakriljuje naš obiteljski život, koji je, ako krepostan, a po tom sretan, najpouzdanija podloga narodnomu zdravlju i napretku. Iza kako spomenu kako mora stan — da bude zdrav — biti prostran, zračan, topao, svjetao, čist i suh, a nutarna razdioba zgodna, da se može obilno zračiti, obrazloži kakvo mora biti mjesto i položaj stana, da uzmogne odgovarati spomenutim zahtjevima.

Zato treba kod gradnje paziti i na shodno gradivo, a u novoj se kući ne nastaniti prije nego li ta ne odgovara svim jasnim zdravstvenim propisima, jer inače plaćaju svoju lakoumnost i nesmotrenost zdravljem, tim najvećim blagom.

Poznata je ona narodna: »U novi stan naseli prve godine svoga najvećega neprijatelja, druge godine svoga prijatelja, a tek treće godine nastani se ti u njemu«.

Što je sunce bilini, to je i čovjeku. Kao što se cvijet bez sunca zatvara i nekako turobno visi na stabljici, a čim mu sunce nadođe, otvori se, bujno procvate i

širi svoj ugodni miris, tako i čovjek na sunčanom svjetlu na novo oživi, svakoga se posla rađe prima i lakše izvađa. Za lijepih sunčanih dana čud nam je veselija, živahniji smo nego li za tmurnih oblačnih dana. Stan mora biti izložen sunčanom svjetlu, jer u stanovima, kamo ono ne dopire, ljudi boluju od duševnih i raznih tjelesnih boli.

Da narodu prikaže potrebu kako mora biti stan zračan i prostran i kako ga treba često prozračivati, rastumači čovječje dišanje, isparivanje našega tijela (kože) kod zdravih, a osobito kod bolesnih ljudi, zatim dizanje ubitačnih plinova iz odjeće i obuće, pa kako nezdrav zrak slabi i truje polagano i postepeno čovječje tijelo osobito u nježnoj dječjoj dobi.

Pošto u kratko rastumači što su i kako se šire zarazne bolesti, razloži kako se upravo po nezdravim stanovima najlakše šire i haraju takve bolesti.

Ovu zanimivu raspravu svi su pažljivo slušali. Kada dovrši, zahvali mu se nadučitelj Baf, izrazi nadu, da će njegove riječi pasti na plodno tlo i pozove prisutne na treći roditeljski sastanak, koji će se obdržavati na Josipovo, 19. ožujka.

Na roditeljskom sastanku 19. ožujka govorio ravnatelj učiteljske škole g. prof. Nazor roditeljima, česa se moraju u obitelji i pred svojom djecom čuvati, da ne osujete učiteljevo nastojanje u školi. Njegovu ćemo raspravu donijeti u narednom broju.

Volosko-Opatija.

Đačko pripomoćno društvo u Voloskom-Opatiji.

Početkom školske godine 1909.—1910. otvorila je općina u Voloskom-Opatiji svoju realnu gimnaziju, e da time doskoči potrebi ovog kraja, koji je odavna nužno trebao jedan ovak srednji zavod.

No osnutkom je gimnazije usko bilo skopčano pitanje jednog pripomoćnog društva

za siromašne a valjane učenike ovog zavoda. Takovih učenika imade svaki zavod pa tako i ovaj naš. Zato su se rodoljubi u Voloskom-Opatiji smjesta pobrinuli za tu stvar, i danas već postoji »*đačko pripomoćno društvo u Voloskom-Opatiji*«, kojemu je po § 2 svrha:

»*podupirati učenike, koji uče u hrvatskoj realnoj gimnaziji u Voloskom-Opatiji i po mogućnosti učenike Istrane drugih srednjih zavoda*«.

Ovu svrhu postizava društvo (§ 3) time:

»*da učenicima namiče potpore od drugud ili iz svojih sredstava, navlastito time da im priskrbi hranu, odjeću, stan, knjige i naukovinu*«.

Članovi su društva prema § 5:

a) utemeljitelji, koji uplate barem 100 kruna na jednom ili u dvije godine;

b) redoviti, koji plaćaju godimice 12 kruna;

c) podupirajući I. reda, koji plaćaju na godinu 4 krune i II. reda, koji plaćaju 2 krune.

O članovima zavisi opstanak svakoga društva pa tako i ovoga našega. Što bude društvo imalo više članova i prema tome više prihoda, to će njegovo djelovanje biti jače i uspješnije. Društvo je već u svom prvom početku naišlo na lijepo shvaćanje, pa je u svoje kolo već do sada sakupilo lijep broj članova.

Poznavajući, p. n. gospodine, Vaše rodoljublje i osobitu brigu za školsku mladež, obraćamo se u ime te mladeži na Vas ovim pismom i molimo Vas, da izvolite i Vi stupiti u kolo društvenih članova te da u svakoj prigodi nastojite naći društvu prijatelja i potporá.

Hvaleći Vam unaprijed u ime

đačkog pripom. društva u Volosko-Opatiji

Ivan Rabar,
predsjednik.

Ivan Ivančić,
tajnik.

NB. Novac neka se šalje na društvenog blagajnika Julija Miran — Opatija.

Glasovi iz novina.

„Školski vjesnik“, stručni list zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, uređuje Ljuboje Dlustuš, godišnja cijena 4 krune.

Iz ovoga najljepšega hrv. školskoga lista, koji primamo u zamjenu, iznašamo članak:

Higijena učiteljskoga zvanja. Stručnjak u liječenju živaca, dr. Oto Dornblüth napisao je za sedmičnik »Univerzum« zanimljiv članak, u kome učiteljstvu daje mnoge dobre savjete s pogledom na čuvanje svoga zdravlja, a ujedno potiče na daljno razmišljanje u tom pravcu, kao i na sabiranje podataka iz vlastitog iskustva pojedinaca, kojima bi se njegove tvrdnje činjenicama potvrđivale a ujedno i prikuplja građu za stručnjačko djelo o »higijeni učiteljskoga zvanja«.

Dr. Dornblüth ističe prije svega, da on učiteljsko zvanje drži najodgovornijim, najnapornijim, pa za to i najtežim među svim zvanjima, u kojima je um glavni činitelj rada.

Osim toga ima u učiteljskom zvanju štošta, što oni, koji u suštinu toga zvanja nijesu upućeni, i teških učiteljskih dužnosti ne poznaju, u svojoj površnosti posve drugojačije, vrlo često i krivo prosuđuju. Da je tomu zbilja tako, dokazuju mnoge izjave, koje jasno obescjenjuju onaj rad, što ga učitelj ima da svladava, ako ga želi valjano svršavati. Tako se na pr. često čuje: »Blago učitelju, danomice obučava samo par sati — a onda je svoj gospodar«. »Teška li posla — pri kome se djecu uči vazda samo jedno te jedno!« »Da, da, i zadaće mora da učitelj još ispravlja, ali to nije teška rabota već samo zabavica, koja ga čuva od duga časa. Ta više praznikuje, nego što u školi radi, a osim toga uživa još cijela dva mjeseca u godini posvemašnju slobodu«.

Sve ove pa i sve ostale tvrdnje koje udaraju u iste žice, posve su krivi zaključci, jer se dosada još nije ni rodio onaj sretnik učitelj, koji bi uživao onakav arkadijski život.

Obučavanje zaista nije onakva igrarija, kakvom je lajci cijene, već nasuprot vrlo intenzivan rad, težak po stvarnoj svojoj suštini i po velikoj odgovornosti, koja tereti nastavnika, gdje on svojom nastavom u srcima i dušama svojih učenika polaže temelje sreći budućih ljudi. Osim toga ni po čem nije istina, da učitelj u svojoj školi radi jedno te jedno. Mijena ne prolazi pored škole, ona kuca i na njena vrata, tražeći napretka, usavršavanja, reforme, među kojima je zahtjev, da moderna škola ima djecu individualno uzgajati i obučavati, od tolikoga zamašaja, da mu se gledom na preveliki broj učenika jedne škole posvema ni udovoljavati ne može. — Jer i tu vrijedi ona narodna »koliko ljudi, toliko čudi«. Uz to nema nigdje na svijetu škole, u kojoj bi sva djeca bila jednako obdarena umnom snagom i živom voljom da prianjaju uz knjigu. Svakom je odmjereno drugom mjerom, rijetko kad velikom, a više srednjom, pa i najmanjom. — Ovaj na oko vazda isti nastavnički rad izmjenjuje se dakle u valjanoj školi bez zastoja ne samo prema školskim propisima, koji se često mijenjaju, nego i prema sposobnosti većine učenika, kojoj se propisana nastavna građa prilagođivati mora. Osim toga valjan učitelj nije samo učitelj, već uz to treba da bude još i neumoran učenik, koji bez zastoja prati i proučava razvitak pedagoške nauke. Zlatna zrna, na koja pri tome nailazi, savjesno pribira, pa ih kod pripravljanja za obučavanje praktično i primjenjuje.

Što pak znači po sto i više puta pročitati jedne te iste nedotjerane učeničke stilističke pokušaje, o tome nestručnjak pravo suditi ne može, već jedino samo učitelj, koji taj mučni posao kroz godine i godine svoga službovanja danomice vrši, te je od duševnoga umora pod teretom toga na oko lakoga posla često puta već klonuo.

To, što je ovdje rečeno, jedva je i malen dijelak od težine onoga tereta, što učitelj-

sku duševnu snagu iscrpljuje, no ipak dosta, da opravdava želju, da bi se i za učiteljsko zvanje sabrala građa na osnovi, na kojoj bi iskusan stručnjak, t. j. školski liječnik onda mogao napisati učiteljsko zdravoslovlje.

Prvi zahtjev u tome djelu imao bi biti: za učitelja udesan, zdrav stan i zdrava škola.

Svijetle školske sobe sa valjanom ventilacijom prijeka su potreba — je neprestano izmjenjivanje zraka jedini je moguć način čišćenja zraka, koji se ne samo dihanjem ponajviše velikoga broja djece istroši, nego još i iskvari isparivanjem nečiste dječije kože, znojne rubenine, odijela, u koje se vlažnim zadušnim stanovima uvukao štokakvi smrad; vlažnom ili raznim mazalima slaštenom obućom; pa mirisom jela, što ga ona djeca sa sobom u školu donese, koja iz podalekih zaselaka u školu dolazeći, ovdje preko podne ostaju.

Kupala za školsku mladež bila bi ne samo za djecu, već i za učiteljstvo prava blagodat. S obzirom na djecu bila bi od tih školskih kupala dvostruka korist. Po zadaći svojoj poučavala bi ona djecu, da svoje tijelo vazda čisto drže i tako ga krijepe i zdravim uzdrže. A budući da čistome tijelu ujedno godi i čista rubenina i čista obuća i čisto odijelo, pobuđivala bi ta školska kupala indirektno i častoljublje, da djeca i na svoju spoljašnost paze, pa da se tako privikavaju ne samo na urednost, koja im se vidi na njihovoj spoljašnosti, već bi im ova postala i svojinom duše — dakle vrelom mnogoga dobra.

Zrak u školskoj sobi održaće se čist, ako učitelj umije ovu sobu na zgodan i razložan način vjetriti.

Mnogi učitelji misle, da su za se i za školsku djecu dobro uradili, ako prozore školske sobe, bez obzira na godišnje doba i na vrijeme, drže širom rastvorene. Ili ako ne baš to, a ono jedan nikad ne zaptvore. Koji to čine, ne čine dobro, već naprotiv čine zlo. Lako će to uvidjeti, ko

pomisli na prirodni zakon, prema kome se hladni, a po tome i teški zrak vazda spušta na pod. Onda dalje slijedi, da se kod otvorenih prozora djeci, koja za obuke mirno sjediti moraju, noge ohlađuju, uslijed čega onda i po cijelom tijelu osjećaju neku neugodnost, koja ih sprečava, da pažljivo prate obuku, dok to kod slabije, osjetljive djece može pače da bude već i prvi znak prehlade.

Osim toga valja još i to upamtiti, da izmjenjivanje zraka pri otvorenim prozorima samo dotle potraje, dok zrak u školskoj sobi po svojoj temperaturi nije izravnian sa temperaturom vanjskoga zraka. Čim se obje temperature izjednače — prestaje posvema zračno izmjenjivanje. I time prestaju poduže otvoreni školski prozori da budu pomagalom vjetrenja.

(Slijedi).

Lične i školske vijesti.

Naučni izlet u Istru i Dalmaciju. Akademski senat bečkoga sveučilišta odlučio je priređivati naučne izlete svih fakulteta po zemljama monarhije. Prvi takav izlet bio je ovoga Uskrsa — u Istru i Dalmaciju. Izletnici su posjetili Ljubljanu, Postojnu, Oglej, Gradež, Pulu, Trogir, Spljet, Kotor, Gruž, Metković, Mostar, Mljet, Vis, Poreč i Trst. K nama, dalje od mora ne misliše doći. Na putu su nastojali temeljito proučiti prilike kulturne, socijalno-političke, gospodarske, prirodne, trgovačke itd. — sve što mladež mora znati. Kad se vrate u Beč, sudit će o nama — kao da su nas vidjeli.

Zabavišta za djecu imaju u Bugarskoj postati javni zavodi. Po novoj odredbi osniva ih općina u dogovoru sa okružnim školskim vijećem ili također samo ministarstvo prosvjete. Obuka je povjerena samo učiteljicama. One su javne činovnice po dužnostima, a u pravima (plaća) su izjednačene učiteljstvom pučke škole. Učiteljice imenuje onaj, koji uzdržava zabavište: vlada odnosno općina. Za sada je to samo

projekt, a pitanje je, hoće li se moći odmah provesti. Škola za drobnu dječicu (ispod sedam godina) uredile su do sada samo Francuska i Danska, ali ni tamo ne po cijeloj državi nego samo gdje gdje.

Pučko školstvo u Bosni. Zemaljska vlada u Sarajevu izdala je nedavno izvještaj o ovom školstvu. Šk. g. 1906.-7. bijaše u zemlji samo 379 pučkih škola u 290 općina. Malo! Od toga su općine uzdržavale 259, autonomna vjerska udruženja 109 a privatnici 9 škola. Dakle jedva na 137 km² i na 4138 žitelja dolazi jedna pučka škola. Školu je imalo polaziti 235.000 djece; a polazilo je — jedva jedvice 10% t. j. 34.887! Trošak na pučku školu iznosi 1,623,506 K. To je premalo za zemlju, koja ima skoro dva milijuna žitelja. U Bosni i Hercegovini je više žandara nego učitelja.

Članom c. kr. pokrajinskog škol. vijeća za Istru imenovan je pokr. odbornik i zastupnik g. Andrijić. To je u c. kr. pokr. školskom vijeću jedini član našega naroda (Hrvata i Slov.) uz pokr. škol. nadzornika gosp. Matejčića. Imali smo prije i gosp. Bežeka, ali on je sada ravnatelj c. kr. učiteljske škole u Gorici, pa su na njegovo mjesto imenovali talijana gosp. Larchera, direktora c. kr. tal. učit. škole u Koprju, jer nije vlada valjda među našima mogla neći osobe sposobne za to; mi smo još uvijek inferiorna rasa!!

Obavijest.

Dne 9. i sljedećih dana mjeseca maja tek. god. obdržavat će se pred c. kr. ispitnim povjerenstvom u Kastvu ispiti osposobljenja za pučke i građanske škole.

Kandidati (kandidatkinje), koji žele biti pripušteni k tim ispitima, neka svoje redovito biljegovane molbenice uredovnim putem uprave na svoje c. kr. kotarsko školsko vijeće, koje će ih najkasnije do 2. maja otposlati potpisanim ravnateljstvu.

Toj molbi treba da prema ustanovi točke I., članka II. propisa o ispitima osposobljenja prilože:

- a) Opis života i obrazovanja svoga, u kojemu treba da istaknu književna sredstva, kojima su se služili pripravljavajući se za ispit;
- b) svjedodžbu zrelosti, pčlućenu u kojoj c. kr. učiteljskoj školi;
- c) dokaz, da su najmanje dvije godine (u Dalmaciji tri) učiteljevali u kojoj javnoj ili privatnoj školi s pravom javnosti.

Želi li se tko od kandidata podvrći ispitu, da može u pučkim ili građanskim školama s nastavnim jezikom hrvatskim poučavati također njemački ili talijanski jezik kao nastavni predmet, neka to izričito spomene u svojoj molbenici.

Ravnateljstvo c. kr. ispit. povjerenstva obavijestit će u pravo vrijeme svakoga od prijavljenih kandidata, da li se pripušta k ispitu ili ne.

Ravnateljstvo c. k. ispitnoga povjerenstva za pučke i građanske škole u Kastvu.

Vladimir Nazor,
za ravnatelja.

* * *

Bosna i Hercegovina dobiše ustav. Carskim patentom od 17. veljače 1910. uvode se u te nove austro-ugarske zemlje ustavni zakoni: građanska prava (sloboda osobna, narodna, vjerska itd.), zakoni o sastajanju i društvima, slično kao kod nas, onda zemaljski sabor. Ovaj je po porezu razdijeljen u tri kurije (opet slično kao kod nas), a u svakoj kuriji je određen broj zastupnika po vjeroispovijesti (pravoslavni, muhamedanci, katolici, židovi); zastupnika ima 72, k tomu 20 virilista; izbori su opći i izravni, u 1. i 2. kuriji tajni (glasovnice), a u 3. kuriji javni (usmeni). U ovoj kuriji se glasuje usmeno, jer mnogo izbornika ne zna pisati. Osim sabora uvode se okružna vijeća za autonomne poslove okružja, kako već postaje u Štajerskoj (okraj) i Moravskoj (okres).